

శ్రీ రస్తు.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

సవ్యాఖ్యానపుష్పబాణవిలాసప్రారంభః.

* ❦ *

శ్రీమద్గోప వధూస్వయం గ్రహపరిష్కంభమతుంగస్తన
వ్యానుద్దాగ్ధభిలేపిచందనర జన్యంగేవహృత్సారభం । కశ్చిజ్ఞా
గరజాతరాగనయనద్వంద్వః ప్రభాతశ్రియంబిభృత్కామసివే
ణునాదరసికోజారాగణీపాతువః॥

అంగప్రభాభీరమృగభిః స్త్రీణాం మదమఃదంచయన్ । శ్చేయసేభూ
యసేభూయా త్కృపిగోపాలబాలకః । పుష్పబాణవిలాసస్యకావ్యస్య రస
శాలినః । శృంగారచంద్రికాభిఖ్యాం వ్యాఖ్యాంవిరచయ్యామహం॥

అథకవిః గోపికావల్లభ చరిత్రప్రతిపాదన పవిత్రితం పుష్పబాణవిలాసా
ఖ్యం శృంగారకావ్యం చిక్షీర్షుః ఆదామంగళభీత్వా దాశిష్యప్రయుక్తైః ॥ శ్రీమది
తి । అత్రప్రథమం భూదేవతాకన్యమగణస్య ప్రయోగాత్కర్తృధ్యేత్పాతాం
శుభంభవతి - తదుక్తం ॥ మోభూమిస్త్రీగురుశ్చియం వితమతేకస్సవస్త్రీ
లోబీతం యోవార్యాడి లఘుద్భవించ పవనోదేశభ్రమం సోంత్యగః । రో
గ్నిర్నర్మలఘుర్నః తిం దిననణిర్నర్మే గురుర్జ్ఞోరుజంలద్వారంత్య లఘుశ్చి
యం ముఖగురుర్నస్తారకేణో యశజ్జితి మగణసన్నిధాన సమనంతరస్స గణో
పీశుభస్థిరః - తదుక్తంచ మత్కార చంద్రికాయాం । మయరసతజభననం
జ్ఞాగతాః ప్రసూతాః పరస్తుపూర్వస్తాత్ । జస్మోత్రజనకనికటిమతవ ద్వి
తస్మాతి నాశుభంకర్త ॥ సవీమూలంతు మగణంప్రాప్యసర్వే గణాశ్శుభాభి
తి । ప్రథమవర్ణోప్య త్రయభవ - యద్యపి కూరేణ రేఖేణయుక్తత్వా త్స
మ్యస్యాపి ఆర్యవర్ణస్య త్యాజ్యశా ప్రసజ్యతే ॥ కుంబినా కూరసంయుక్తః సౌ
మ్యస్యాజ్యోవిమన్నవత్ । శ్లెషస్తుకషయోశ్చేయన్ ॥ శుచిశ్రావణ యోరి
వేతి - తథాపి ప్రతీస్తార్థపరస్య శ్రీశబ్దస్య ప్రయోగాన్నదూష్యతా - తథాచోక్తం॥

దేవతావాచకాశ్చబ్దాయేచ భద్రాదివాచకాః । తేనైవైవనింద్యస్సన్ద్విపి
 లోగణోపివేతి - సప్తీకృతమేతచ్చమత్కారచంద్రికాయాం॥ మంగళాథా-
 భిధాసావాదేపనామాంకసాహివా । గణోనదూష్యోవర్ణశ్చ దేవతాధిష్ఠితా
 శ్శవత్ ॥ చతుర్ముఖ ముఖేత్యాదౌ చవర్ణోజగణోపిచ । బ్రహ్మనామాంకితిత్వే
 సకావ్యాదావపిశోభనా ॥ శృంగారవీరసౌహార్ద మిత్యుత్తమకృతేర్ముఖే । ఋషర్ణ
 గశ్శవర్ణోపిమంగళాథోవిశిష్యతే ॥ ప్రసక్తఃపాత్రమిత్యాదౌ ప్రకర్షస్సన్ద్విభి
 ధానతః । పకారోచేఫయక్రొపిస్ఫుటంకావ్యముఖేశుభః । సౌమ్యాసౌమ్యవివే
 చనమప్యత్రకృతం ॥ శస్త్రాఃకావ్యముఖేవర్ణాఃతత్తద్దేవతమూర్తయః । కర్తృకా
 రయితుశ్శృంగేతుఃకల్పయంతిశుభాశుభే ॥ ఆకారః ప్రీతీచాయీస్యాన్నివేధేతు
 విష్యయః । ఆకారోహర్షదస్సాస్పి వ్యధార్త్యాదిభుసాచితః ॥ ఇకారాదిచతు
 స్కంతుకుర్యాత్ప్రప్తిమసూరథౌ । ఋకారాద్యాశ్చచతవీరస్సంతతిస్తంభహే
 తవః ॥ ఏకారాద్యాశ్చచత్వారఃకామవాఙ్మోక్షిధూతిదాః । లక్ష్మీకరఃకవర్ణస్సన్ద్వి
 చ్చకారఃకీర్తివాశనః । ఛకారారోగహరార్ముఖౌతుమరణప్రదౌ । టతకారా
 ఖేదకరాడశ్శుభోధస్త్రకాంతికృత్ ॥ వస్తులోభకరోణస్తుతకారోవిఘ్ననా
 శనః । థకారోయుద్ధకారిస్యాద్దధకారాధృతిప్రదౌ । నకారస్తావకృత్కృష్ణదని
 మేధేశుభస్సన్ద్వితః । రక్షదాయీపకారస్సన్ద్విత్తుకారస్సన్ద్విప్రదః । ఆరో
 గ్యకృద్వకారస్సన్ద్విద్యకారస్త్రీతిభాగ్యకృత్ । మకారఃక్షోదకృద్గన్ధస్త్రీవోరే
 ఫస్తుదాహకృత్ ॥ లోకాద్యకృద్వకారస్సన్ద్విదావగారోగ్యవిషాంఖనిః । ఊ
 ష్మాన్సుఖభేదశ్రీర్వాణనిధయఃక్రమాత్ । శవసహశ్చత్వారఃఉష్మాణః ॥ అభ
 ఙ్గోకాధః ॥ క్రీశ్శృభా ॥ ని ॥ క్రోడైషరచనాశోభాసంపత్సరళిశాఖిషు । వాణీ
 లక్ష్మీలవంగేషునిమేలిలేప్యథ త్రిపిన్దిరత్నమాలాయాం - క్రీమత్యశ్శృభావ
 త్యః - యాఃగోపపద్మతాసాంయస్వయంగ్రహపరిష్వంగాః - స్వయంగ్రహః
 స్వయంపేషగ్రహణం - తత్ప్రసిధానాఃపరిష్వంగాఃఆలింగనాని - మధ్యమపడిలో
 పసమాసః - స్వయంగ్రహేణపరిష్వంగాఃఇతిత్వతీయాసమాసోవా - తేషుగోప
 వధూనాం శోభాశాలితోద్భూతసప్తాదృశకంస్వయంగ్రహలింగనానాంపతిపా
 దనాద్యగవతఃక్రీకృష్టస్యలోకోత్తరసౌందర్యంతత్ప్రసిద్ధస్తాసాంతస్త్రిన్నను
 రాగాతిశయశ్చవ్యక్తతే - తుంగస్తనానాంయోవ్యావృత్తఃపరిపీడనం తస్మాత్ -
 కర్తృశిష్యస్థానసమాసః - యదన్వతుంగస్తనైర్వాన్విమర్దః పరిపీడనమితికరణోప

తీయా - కర్తృకరణేశ్వజాబహుళమితిసమాసః - చందనరజసిమలయజపదా
 గేగళితేపి సర్వాంగకశేచందనేగోపాంగనాకతిసఖచమధితజ్జ్వేనచూణకతా
 పాప్యపరిభ్రష్టే సత్యపితం గేగరీరే - అంగంప్రతీకోపయవభిత్తోశకారేణఅం
 గళబ్రస్య అవయవపర్యాయే పరిగణితత్వాన్మథంతస్య శరీరవత్పమితిసశంకనీ
 యం - అంగం గాత్రాంతికోపాయప్రతీకేష్వప్రధానకఇతి నానార్థరత్నమూలా
 యాం - శరీరపరశ్చస్యాప్రపత్తితత్వాత్ - సౌరభంచందనస్యైవ పరిమళంవ
 హా దధానఃజాగరేణిరంతరక్రితా లంపటజ్వేనిద్విద్రజ్వేన - జాతరాగండు
 త్పన్నరక్తిమగుణంనయనద్యంద్యంయన్యసతతోక్తః॥ ౧॥ రాగోమరాగేమా
 త్సర్వేరాతాగారక్తిమత్విహారితిశ్చ - తథానభావేప్రాతః కాలేకావవ్యని
 ర్వాహ్యాంశ్రియం సంభోగవిగ్నజనితాం లక్ష్మీంబిభ్రత్ ధారయ - నాభ్య
 స్తాచ్ఛతురితిమభావః - వేణునాదైరిన్ద్రాగవా - రసోస్యాస్తీరినః -
 అతఇనితనావితితన్వప్యయః॥ ౧॥ శృంగారాదాజలేపిర్వేగుణేరాగే ద్రవేన
 సఇత్యమరః - కశ్చిజ్జారాగ్రణీకోపికోపికారనాయకః - భగవాన్వాసుదే
 వఇతియావత్ తస్యస్వవాచకవచేనఅనుపాత్రజ్వేపివిశేషజ్జ్వేస్సుతీకృతత్వాత్
 పూయుష్మాపాతు - అత్రాధారస్యచందనస్యావగమేమితథేయస్య సౌరభ
 గుణస్యస్థితేర్వర్ధనాద్విశేషాలంకారః - తమక్తం॥ విశేషఖ్యాతమూధారంవిना
 ప్యాధేయచరనమితి - తథాకృతపథూసభోగస్యాకృతైర్లభావద్విస్తువర్ణనేన
 స్వభాప్రాప్తిశ్చ॥ స్వభాప్రాక్తి రసాచారు యథావద్విస్తు వర్ణనమితి -
 అస్యాః పూర్వోక్త విశేషాంగత్వ మిత్యనయోస్సుంకరః - తథాస్య సాధా
 రణరూపేణ వక్తస్యస్య త్రీకృతస్య జారాగ్రణీత్వ రూపేణానువర్ణన మితిభం
 గ్యంతరాశ్రయణరూపః పర్యాయోక్త్యలంకారః॥ పర్యాయోక్తంతు గమ్య
 స్యవచోభంగ్యంతరాశ్రయమితిలక్షణాత్ - తథాసంభోగశృంగారస్యకవీష్వదే
 వతావిషయరతిభావం ప్రస్థంగతాన్ప్రసవదలంకారః - లక్షణంచోక్తం॥ లిం
 గభావంరసోయత్రభావంప్రత్యధవారసం॥ భజేత్సతత్రరసవదలంకారఉదీరితఇ
 తి॥ తథాదేవవిషయరతిభావప్ర్యాపికవీష్వస్యైవఅనుగాహ్యజనవిషయ రతిభా
 వంప్రత్యంగతాన్ప్రయోలంకారః॥ పెద్దూలంకృతిరంగంచేద్భాపూ భావాం
 తరంప్రతీతిలక్షణాత్ - ధావలక్షణం తుకావ్యప్రకాశే॥ రతిదేవాదివిషయావ్య
 భిచారీతథాంబితః॥ భావఃప్రాక్తస్తథాభాసాఅనాదిత్యప్రతితాఇతిలక్షణాత్ -

అజితోవ్యంజితప - ఎతేపంచలభాఃలంకారాః - శబ్దాలంకారస్తు-స్వయం
గ్రహపరిష్కారేషుతుంగస్తసేత్యాదౌవృత్త్యనుపాసంస్ఫుటప- తల్లతుణంతు॥
ఏకద్విప్రభృతీనాంతుశ్శంజనానాంయదాభవత్ - పునరుక్తిరసౌనామపృ
త్త్యనుపాసజప్యతేఇతి । పర్యాయోక్తాదీనాంచతుర్థాం పాగుక్తయోర్ద్వ
యోశ్చఅస్యోస్యనైరపేక్ష్యేత్సంసృష్టిః - శార్దూలప్రక్షీడితవృత్తం సూర్యా
శైలిర్జనజాస్తతాస్సగురవశ్శార్దూలవిప్రక్షీడితమతీతక్షణాత్ ।

భవనః దితమాసీద్య చ్చురిత్రంబిదిత్రం సహాయవతినహ
నైః । క్షీణతోనంసూనోః । తదభిలమవలంబ్యస్యాప్యశృం
గారకావ్యంరచయియమనసోమేశారదాస్తుప్రసన్నా॥ ౨

సంప్రతికరిస్తవ్యుక్తి తంప్రతిజానకతన్మిర్యాపకీయ సరస్వతీప్రసా
దమాతాస్తే । భవసేతి॥ యువతినహ నైఃస్వరూక్షీవతోనందసూనోఃక్షీకృ
ష్టస్యసంబంధిబిదిత్రం అన్యథం యచ్చురిత్రంగోపకన్యాప్రలోభనాదిరూపంభు
వనమదిలోలంకైక్షిప్తాతంలసీత్ - అభిలంతచ్చురిత్రంఅవలంబ్య ప్రతిపాద్యతే
వాత్రీశ్య - స్వామమగురం - శావ్యమితియావత్ । ని॥ వ్యంగినుష్టేషిమగు
రంవ్యస్థింసావ్యతేస్త్రిమైత్రిన్వీతిసానాథకరత్నమాలాయాం- శృంగారకా
వ్యంశృంగారానప్రధానంకావ్యంరచయితంకరుంమసోయశ్యవస్య- తుం
కామవనసాఃక్షీచికారలోపః- మెచువశారదాసరస్వతీప్రసన్నా- అస్తుసనకా
వ్యంచనానకులవాగ్విన్యంభుజంఘటంచుత్తిత్యాశయః - మాతీనీపుష్ప-లక్ష
ణమూక్తం॥ సనమయయయుతేయంచూలినీభోగిలోక్తేరితి॥ ౩

కాంతేషుస్మింభం గతేచయనయో రానీవ్యికానో వహకేపా
ప్తైనిష్ఠసచాలయంఘరితాదా తచ.స్సభ్యవః । సర్వజగ
సానోష్యకేవచభవత్సర్వాంగకంపితయఃకింఠాలింగనతత్త్వ
రేవిగభితాసేవ్యభావినయః॥ ౩

వరస్పరయాపలేఖావిలాసాదిభిర్నాశాను రాగయోరయోగవశాదు
త్తంతితయోః క్షుద్రాదహనీదైవవ శాన్తితేయోః కామసౌ శ్చైష్టాంకవిరా
హ । కాంతేఇతి । కాంతేనుభవేఇతి పదవ్యయంప్రతివాక్యంసంబంధ్యతే-
కాంతేయభే ద్విష్ట్యోనయనయోః పంథాఃదృష్టివళః - ఋక్సూరిత్యాదినా
నమాసాంతః । ని॥ ద్విష్టిధీదర్శనాక్షిప్తివినాసార్థరత్నమాలాయాం- తం

గతేపాపై - దృగ్గోచరేనతీత్యర్థః - సుభ్రువఃసుందర్యానయనయో ర్మహా
 నివికాసతీత - సాభిలాషతయా నెత్తేవిసార్థనిర్మిమిషమద్యాక్షిణ్యర్థః - త
 తఃకామినీనయనవిభ్రమాకృష్టేత స్త్రికాం తేనిర్జనందైవవశాత్తత్కాలజనవ
 ర్జితమాలయంగృహంపాపైసలి-సుభ్రువ స్తరుఃపుఃకితాసంజాతపులకా-తద
 న్యసంజాతంతారకాది భృగితత్వీతన్విగ్నోయః-జాలాలఘాత్ | ని || ఉత్ప
 న్నభూతయోర్ధ్వలోఽన్యందకాలోన్మస్తనఃప్రియ రితి నానార్థగత్తు మాలాయాం-
 ఏకాంతసమాగమనమసౌఖ్యం సస్వాదయనతితో మోద్గసుఃపాదురభూ
 దిత్యర్థః - తతోవిజనగృహజన్మిణఃమినీ సమీపవర్తన సములసితచాపలేత
 స్త్రికాంలేవహ్నోజయూః స్తనయోర్ధ్వమాక్షిణ్యకేసతి - గ్రహణమనాఖ్యా
 యజౌతుస్కృమాలోక్త్యాతస్యకాంతస్యసథయప్రవృత్తిస్సూచ్యతే - సుభ్రు
 వఃసర్వాంగకంపోదయస్సచుభవత్ సుభవతిస్త - రాగాన్లహరేషుధుర్మత్తు
 న్నైత్యర్థః - తథాదలక్షణం || రాగభేద భయూదిభ్యో వేషధుర్గాతవేషన
 మితి-తత స్తస్మాంకువ గ్రహణమంగీకర్వాణాయాం నివర్తమా ససాధ్యసేత
 స్త్రికాంతకంఠాలింగనతత్పరైసతి - దృఢానీవీజఘనవస్త్రగ్రంథిః | ని | సీపీ
 పరివణేగ్రంథాస్త్రీణాంజఘనవాసస్తీర్ణమరః - న్యయ మేవవిగళితావిసస్తా -
 ఆత్రప్రభమేవాశ్చ్యుతదరాద్దర్శనంచయః పీఠిరిత్యభిధీయత ఇత్యుక్తలక్షణాత్
 ప్రభమానంగదశాఽర్చితా - ద్వితీయత్వతీయయోస్యాన్విక పాదుర్భావ
 ర్ణితః - తురీయేతు కామేగితంకథితం - తల్లక్షణంతురతిరహస్యం || ఓష్ఠఃప్రస్ఫు
 రతీక్షణేవిచలతఃకూపోదకేమస్మ్యృషద్ధమ్మిలః కుసుమాంచితోఽగళితః పాప్రొ
 పిబంధంపునః||ప్రచ్ఛన్నోప్రజతఃస్తనోప్రకటతాంశోఽజీతలుద్భవ్యతేనీవీదస్థల
 తస్థితాపిసుద్భవం కామేగితంయోషితామితి - దర్శనస్పర్శనాది కామోపచార
 వర్ణనాత్సంభోగశృం గారః||అనుకూలౌనివేవేతేయత్యాస్యోన్యంవిలాసిసౌ
 దర్శనస్పర్శనాదీనిసంభోగోయముదాహృతఇతి-స్వభావౌక్తిరలంకారః | 3

మాందూరాదరవిందసుందరదరస్మైరాననాసంప్రతిద్యాగుతుం
 గఘనస్తనాంగణగళ చ్చారూతరీయాంచలా | ప్రత్యాసన్న
 జనప్రతారణపరాపాణింప్రసార్యాంతికేనెత్తాంతస్యచిరంకు
 రంగనయనాసాకూతమాలోకతే | ర

కస్యాశ్చిద్విలాసిన్యాశ్చైష్టాంపశ్యేన్మామినర్తనచివంబూరే |

మామితి సంప్రత్యగ్మనా - అరవిందమివసుందరందరస్యైరం మందంయథాతథా
 స్త్రయమానమానసంముఖంయస్యాస్మాతఖోక్తా - త్రిపదోయంబహువ్రీహిః -
 దరస్తైరైశ్చైతసుస్పృశితసమాసః - స్త్రయైర్దవికంపీత్యాది నారప్రత్యయః |
 ని | దహోస్త్రీశంఖభాదుయార్ధైరపివగుహాదీ | దరంత్యవ్యయమల్పార్థగ్గు
 యోతుదరంపుమానితినానార్థరత్న మాలాయాం - ద్రాకోశీఘ్రం | ని | ద్రాక్షం
 తుసపదమృతమిత్యమరః - ఉత్తుంగౌసమున్నతౌఘసౌపుఘలౌకరిసౌవాయా
 స్తసౌతయోరంగవాత్ప్రింతాత్ గభత్ చాచూత్తరియన్యలంచలమంలాయ
 స్యాస్సస్ససోక్తా - ఇతికామంగితస్యోక్తిః | ని | కరినాధిక సాంద్రేషవాద్య
 మస్యమప్యత్తయోః | మస్తాముద్గరమేఘేషుత్రిష్యన్తీజేపుమాకఘనఇతినానార్థ
 రత్త మాలాయాం || రీతిచలంత్వంచకం రెస్యాదిత్యమరః - కురంగనయనామృ
 గాక్షీ - ప్రత్యాగ్గసన్యాః సమీపస్థాయేజనాః తేషాంప్రతారణంచంచనంవరం
 ప్రధానంయస్యాస్ససోక్తా - పరైఃగితగ్రాహిణిపార్శ్వవర్తి సౌధూర్త
 వాస్త్రీతునయనదర్శన విభిమ దర్శనపరిహారేణవంచయితంకామాసతీత్య
 భాః - నేత్రాంతస్యాపాంగస్య లంతికేనమివపాణింప్రసార్య - అంగుష్ఠస్యా
 గోభాగవర్తిత్వంసంశ్లిష్టానామితరాంగుళీనామూర్ధ్వగజ్వేనశోత్రనేత్రమ
 ద్యవర్తిత్వంచుథాస్యాత్తథాకపోతమాస్తంసన్నిపేక్ష్యేర్థః - మాందూరాదా
 రూతేనభావేనసహితంయథాతథాసాక్షాతంచిరంభావగ్రహణవర్జ్యంతం - ఆ
 లోకతేపశ్యతి - దృగ్విలాసైరాశయంప్రకటయంతీవర్తతఇత్థార్థః - అత్రనిజ
 మర్తగుప్తయనై త్రాంతికపాణిప్రసారణక్రియయాద్రిష్ట జనవంచనస్యోక్తై
 ర్యుక్తిర్నామాలంకారః | యుక్తిపరాభిసంధానంక్రియయామర్తగుప్తయఇ
 తిలతీహిత - నవ్విహాప్రాక్త్యమపాసౌస్ఫుటావేవ - బంధస్యాత్మజ్జ్వలితయా
 కాంతిర్నామగంభీరత్యైవంబంధస్య కావ్యేకాంతిరీత్యతఇతిలక్షణాత్ -
 అత్రనామకాపాగ్ధా | స్వరమందీకృతవీణాపాగ్ధానం పూర్ణయావగేతి
 లక్షణాత్ |

౪

నీరంభిమైతవలోకయమాధవీనాంమధ్యేనికుం జనదనం
 చ్యుతేపుష్పక్షిం | కుర్మ్యర్మదీహమశితానివిలాసవల్గోబోధుం
 సచ్యమటేనినద్రైపికానాం |

౫

కామీసంకేతపథాయుసుమాపదయాదివ్యాజేనసంప్రవిష్టాంకామి

సీంప్రగూఢవిహార యోగ్యస్థానంప్రదర్శయన్నాహ | సీరంధ్రమితి | హేత
 లే - మాధవీనాం | ని | వాసంతీమాధవీలతేత్యమరః - మధ్యేసీరంధ్రంబహిస్స
 ర్వత్రలతాదివ్యాప్త్యాభిద్రరహితం - పరైరనాలత్యుత్పన్నవస్తుయోగ్యమితిభా
 వః - ద్యుతైః - పుష్పేఃకీర్ణంసంఘన్నం - ఆయత్నపుష్పక య్యానితమితిభా
 వః - ఏతత్పురోవర్తనికుంజమేషనదనంగృహం | ని | నికుంజకుంజౌవాక్కిభే
 లతాదిపహితోదరఇత్యమరః - ఆవలోకయపశ్య - నౌకవలమత్రకామినిజసౌ
 నిశ్చబ్దమపస్థితపక్షాతుమశక్యఃకింతుశబ్దాయమాసౌపీత్యాశయేనాహ - ఇ
 హా స్త్రినికుంజసదనైవిలాసవత్ప్యవిలాసిన్యః మణితానిరతికూజితానిని మణి
 తంరతికూజతమిత్త్యమరః - కుర్వ్యర్థదిషికానాంకోకిలానాంనినర్దైకూజితైః హే
 తుభిః - బోధ్యంజ్ఞాతుంఆశక్యం - వనమధ్యేకోకిలకూజితైస్స హశూయమా
 తాతదనుకారిణోమణితమిశేషావివిచ్యగృహీతుంన కేనాపిశక్యతేఇత్యర్థః -
 మణితమిశేషాన్కోకిలకూజితానుకార్వితంకామశాస్త్రైప్రతిపాదితం || హుంకృ
 తిస్తనితసీత్మలోత్పలంపూత్మతశ్వసితరోదనాదికం | ముంచడిదయగృ
 హాణజీవయతాహిహాగిధిని సీత్మతంవిదుః | తచ్ఛలాసకకపాతకోకిలాహం
 నకోకవద్యతైరుతక్రమైః | మిశ్రితంప్రహరణేప్రయుజ్యతేచాన్యథాపిరుతిమ్య
 తేబుధైరితిలక్షణాత్ - ఆత్రమణితానాంకోకిలకూజితానాంచసామ్యేనభేదానుప
 లబ్ధిప్రతిపాదనాత్సామాన్యాలంకారః | సామాన్యంగుణ సామ్యేనయత్రవస్త్రం
 తరైకతేతిలక్షణాత్ - తేనకోకిలాలాపముఖరితే స్త్రీన్యనప్రదేశే సామ్యంబలాన్త
 ణితేషుకోకిలకూజితభృమస్యావశ్యముత్పద్యమానతయా మణితాన్యాకర్ణ్యాషి
 క్తామిసౌఃకీడాంకోపిజ్ఞాతుంనశక్న్యయాదితిభ్యాంలిమదలం కారోపిప్రతీయత
 ఇత్యలంకారేణాలంకారధ్వనిః - తథాఇదమేవావయోర్విహార యోగ్యంగూఢ
 స్థానంఇహైవరంతుం ప్రసీదేత్యేవవ్యజ్యతేఇతిచస్తుధ్వనిశ్చ - వసంతేతిలకావృ
 త్తం || ఉక్తవసంతేతిలకాతభవాజగగఇతిలక్షణాత్ |

x

దష్టంబింబధియాధ రాగమరుణంప ర్యాకులోధావనాధమ్మి
 ల్లస్తిలకంశ్రీమాంబుగళితం చిన్నాలతుంకంటకైః | ఆఃకర్ణజ్వర
 కారిణంకణయుగత్కారంక రౌధూన్యతీకింభామ్యస్యటపిశుకా
 యకుసుమాన్యేషాననాం దాగ్రహీత్ |

౬

సహచరీభిస్సాకంకుసుమాపచయాయవనంపాప్రాంతం పుష్పితలతా

పాదపాస్తేషణవ్యాజేనాఖిలా స్త్రీయః ప్రతార్యకంచద్విజనంగూఢ ప్రదేశం నీ
త్వాత్కారేణ సంఘమిహం కాంచిత్యామిం తత్పరిత్యాజాయ బహిగవస్థి
తాదూతకాదైవవశా శ్రమేవ ప్రదేశం కుసుమ లిప్పయా పాప్తాయాః
తత్పరిస్వ సురాగమనం సూచయంతి శంకాదర్శనా త్ప్రాగేవ హేత్వంత
రోపన్యాసేన సంభోగలింగాని ఛాదయంతి పాప్తాః |

దష్టమితి | అరుణంస్వభావేనరక్తం - ఇతిబింబభాంతిహేతుాక్తిః - అధరా
గ్రంబింబఫలధియా బింబఫలమితి బుధ్యాదష్టం - శుకేనచంచూపుతేన విద్ధ
మితిదంతక్షతాపలాపః - ధమ్మిల్లః బద్ధకదసమూహాః || ని || ధమ్మిల్లస్సంయ
తాః కచాఇత్యవ్రతః - ధావనాచ్చిఘ్నగమనాత్ - పర్యాకులః విశిష్టవ్యా
కులః - చాతఇతిశేషః - తిలకంశ్రమాంబుగళితం స్వేదజలేనచ్యుతం - చాత
మితిశేషః - తనుఃశరీరంకంటకైఃఛిన్నా - శుకలోభాద్భుష్పవేశకంటకేతల
తామధ్యప్రదేశేషు ప్రవేశేన స్తనాదిస్థానేషు కృతప్రణాతాశ్చేతి నఖక్షతా
పలాపఃకృతః - ఆఃఇతికోపే || ని || ఆస్తుస్యాత్కృత పవీడయోరితివిశ్వః - ఆ
త్యకోపః పర ప్రతారణాయాభినీయమానత్వాస్త్రపాధూతః - క్షిరజ్వరకా
రిణః అతిమాత్రతయాశ్లోత్రపీడాకరాః కంకణరుణత్కారాః యస్త్రీక
ర్మణితద్యథాభవతిత థాకరాధూన్యతీ కంపయంతి - వశ్చాత్పురశ్చవ్యాపా
రయంతీన తీత్యథః - అటవీశుకాయారణ్యకిరాయ - అటవీగ్రహణండు
గ్రహణాత్పబోధనార్థం - కింభ్యామ్యసికింనిమిత్తమితస్త్రోధావసి - తద్గ్ర
హణస్యదుష్కరత్యాద్విఫలస్తైప్రయాసఇతిభావః - నకేవలమేతత్ప్రయా
సతైఃఫలమాత్రం కింతుప్రాగేవత్వయాఆగత్య మదీయాన్యేతానినాన్యైరప
చేయానీతి స్వాధీనతానీతాన్యపి పుష్పాణి ప్యవకతానీత్యాహవమేతి - ఎ
షాపురోవర్తినీ - అతినమిపవర్తిత్యసూచనార్థమేత చ్చక్షుప్రయోగఃననాం
చాతపవత్పుస్వసా || ని || ననాందా తున్వసాపత్కురిత్యమరః - కుసు
మాన్యగ్రహీత్ - కర్తవ్యంపుష్పపతయమపహాయ మోహోద్వన్యశుక
గ్రహణాయ వనేధావంశ్యాస్తవన కేవలంశుకాలాభః కింత్వధప్రణాది
రూపానథా ప్రతిలాభోపిజాతఇతి ప్రకరణానభిజ్ఞతద్భుత్వా భగినీగ్రా
హ్యాబాహ్యభిప్రాయః - ననాందానమిపంప్రాప్తా త్వేదీయకంకణధ్వని
త్వ నర్వత్ర శూయతే కిమేతదిజిజ్ఞాసమానాసమాగత్య పత్యతితత్కీఘ్నం

జారంహిత్యా శుకపలాయనం కథయంతి లతాగృహమ ధ్యాన్తిర్యాపీతి
ప్రకృత సై వ్రిణీమాత్రగా) వెల్యాగూఢాభిపాయః - ఆత్మాధరేబంబభాగం
తివణానాద్భ్యంతిమదలంకారః | కవినమ్మ తసాదృశ్యాద్విషయేపిహితా త్తనిఆ
రోప్యమాథానుభవౌయత్రస భాగంతిమా న్తత ఇతి - ఇష్టానవాప్తిపూర్వకా
నిష్టపా) పివణా నాద్విషమాలంకారః | విరుద్ధకార్య స్యోత్పత్తిర్య తానర్థ
స్యవాధవేత్ | విరువఘటనాచా సౌవిషమాలంకృతిస్త్రీధా - ఆన్యహేతూ
క్త్యాఆకారగోప నాద్వ్యజోక్తిరలంకారః | వ్యాజోక్తిరన్య హేతూక్త్యా
యదాకారన్య గోపనమితి - ద్వావేతౌప్రతీయమానతయాధ్వని రూపావితి
సంక్షేపః - దూతికాత్రయతోక్త లక్షణలక్షితా - యథాహభరతః | పో
త్సాహ నేషుకళలామధురకథాదక్షిణాచకాలజ్ఞా | ఆటహసంవృతమంత్రాదూ
తీత్వైగుణైర్మృతైః - ఆటహచతురా |

బిభ్రాణాకరపల్ల వేనకబరీ మేకేనపర్యాకు లామన్యేనస్తన
మండలేనిదధంతి) స్తందుకూలాంచలం ఏషాచందనలేశలాంభి
తతమస్తాంబూలరక్తాధరానిర్యాతిప్రియమందిరాద్రతిపతేస్సా
క్షజ్జయశీరివ |

ప్రియేనసాకం విహృత్యకేళిగృహాన్నిగ - చ్ఛంతింవిలాసినిప్రది
ర్మయః పిద్యః కశ్చిత్తంచదహా | బిభ్రాణేతి | పర్యాకులాం రతికామోప
మదానశిథిలబంధనత్వాద్విస్రంసమానాం కబరీం కేశపాశం - ఏకేనకరపల్ల
వేన - కరఃపల్లవఇవేత్యు పమితసమాసః - తేన బిభ్రాణా నిశ్చేషచ్యుతిపరి
హారాయదృఢ మవలంబమానా - తథా స) స్తండుత్థా ననమయేస్తన తటాద్గ
ళితం దుకూలంక్షౌమాంబరంసూత్యైంశుకంవా - తస్యాంచలంఆంతం | ని |
దుకూలంతు క్షౌమేసూత్యైంశుకేత ధేరినానాథకర్తృ మాలాయాం - ఆన్యే
నకరపల్ల వేనస్తనమండలేస్తనబింజే వర్తులస్తనప్రదేశ ఇతియావత్ - నిదధ
తీప్రసారయంతి - చందనస్యచ్యుతశేషస్యమల యజపంకన్యలైః తాంభితా
తమఃశరీరంయ స్యాస్సాతఫోక్త - ఆలింగనాదిభిరుపక్షిణ సర్వాంగరాగేత్యు
థాః - తాంబూలరక్తాధ రాపీటికారుణోష్ఠి ఏషాపురోవర్తినీనాయికా - ప్రి
యమందిరాద్వల్లభగృహాత్ - సాక్షాత్ప్రేత్యక్షభూతా | ని | తుల్యప్రత్యక్ష
యోస్సాక్షాదినినానార్థరత్నమాలాయాం-రతిపతేర్నన్దనస్యజయక్రీడయలక్ష్మీ

రివనిర్యాతినిర్గచ్ఛతి - నాయికాయాఃమన్తభజయలక్ష్మీత్వోత్ప్రేక్షణేనమన్త
భస్యకృతకృత్యత్వంలేనరతోత్సవస్యసకలకామోపచారసంపన్నత్వంచవ్యజ్య
తే - అతోవమోత్ప్రేక్షాస్వభావౌక్తిశ్చేతిత్రయాలంకారాః - కరపల్లవేనే
త్యత్రఉపమాసాచధర్మవాచకయోరనుపాదానాల్లుప్తా || వజ్రోపమానధ
ర్మాణామపమావాచకస్యచ | ఏకద్విత్వీనుపాదానాద్భిన్నాల్లుప్తాపమాష్టధేతి
లక్షణాల్ - నాయికాయాంప్రత్యక్షమన్తభజయలక్ష్మీత్వసంభావనాయాఃక్రి
యమాణత్వాదుత్ప్రేక్షా | సంభావనాస్యాదుత్ప్రేక్షావస్తుహేతుఫలాత్తనేతి
లక్షణాల్ - స్వభావౌక్తిఃస్ఫుటైవ - సాచోత్ప్రేక్షానిమిత్రభూతసంభోగలిం
గజనితతోభావితయశాలిత్వప్రఖ్యాపనాత్తత్త్వాదుత్ప్రేక్షాలంకారభాగ్యాంగమ
తిద్వయోన్యంకరః - ఉపమాయాస్తయోశ్చనైరవేత్స్యత్సంస్కప్తిః | ౭

కాంతోయాస్యతి దూరదేశమితిమేచింతాపరంవాయతే
లోకానందకరోహిచంద్రవదనేవైరాయతేచంద్రమాఃకించా
యంవితసూరికోకిలాలాలాపావిలాపాదయంప్రాణానేపహ
రంతిహంతినితరామారామమందానిలాః ||

౮

వత్సోదేశాంతరవ్రయాణాయసన్నద్ధైసతిభేదామలానాయికానభీ
మాహ || కాంతిభి || కాంతిఃప్రియఃదూరదేశంయాస్యతిగమిష్యతీతిహేతోః ||
ని || భితిహేతుప్రకరణవ్రకారాదినమాప్తిప్రీత్యమరః - మేమమచింతావిచారః
పరమితశయితంయథాతథాజాయతే - మహాకవిచారోభవతీత్యర్థః - హే
చంద్రవదనే చంద్రమాఃలోకస్యజగతః - జగద్వర్తిప్రాణిజాతస్యేతియావత్ -
యద్వాలోకాఃజనాఃతేషామానందకరోహి || ని || లోకస్తుభువనేజనభిత్వమరః -
వైరాయతేవైరంకరోతి - ఆనందకరత్వంవిహాయదుఃఖకరోభవతీత్యర్థః -
తల్లవైరకలహాభ్యుదయమేమేభ్యఃకరణభివైరకబ్ధాత్కృతీతజ్జోకించ - ఆయం
శూరయమాణఃకోకిలానాంకలాలాపఃఅన్యక్తమధురకూజితం | ని | కలమన్య
క్తమధురద్వనౌస్యాద్వాచ్యలింగకమితివాదార్థకోశే - విలాపఃదుఃఖేనప్రయు
క్తవినిధోక్తిః || ని || విలాపఃపరిదేవనమిత్యమరః - తస్యోదయంనితసూరి - కోకి
లకలాలాపశ్రవణేనమమవిలాపః ప్రాచుర్యవతీత్యర్థః - ఆరామమందానిలాః
ఉపవనమందమూరుతానితరాంభృతంప్రాణానేపహరంతి - నాకలంఛండాది
తదార్తిమాత్రంఘృంతీత్యేవకారాధః - హంతేతివిషాదే | ని || హంతహ

రైవిషాదేవవాక్యారంభానుకంపయోరితి నానాథకరత్న మాలాయాం-అత్రప్రి
 యప్రవాసరూపహేతు ప్రసక్తిమాత్రేణచింతాదికారోద్ధయవణా నాదతిశ
 యోక్తిభేదః । చపలాతిశయోక్తిస్సృష్టార్థే హేతుప్రసక్తిజగతి లక్షణా
 త్ - లోకానందకరోపివైరంక రోపితద్రవ్యక్రియయోర్వి రోధస్యఅపరిహార
 ప్రదర్శనాద్విరోధాలంకారః - అత్రచింతాదిప్రతిపాదనాద్విప్రలంభశృంగారః-
 తదుక్తంశృంగారతిలకే । సంభోగోవిప్రలంభశ్చద్విధాశృంగారవిషయేనోనంయు
 క్తయోస్తుసంభోగోవిప్రలంభోవియుక్తయోః॥త్రేతవిప్రలంభఃపంచవిధః-తథా
 చాహుః । ఆయోగోవిరహేచామానఃప్రవాసశ్శపవత్కృషిః । విప్రలంభస్యతస్యై
 తహేతవఃపరిశ్రీతాః । ఆయంతుప్రవాసవిప్రలంభశృంగారః । దేశాంతశ్చ
 తిర్యాకుప్రవాసస్సప్రక్షీరితః । కార్యపాండిమనిశ్వాసాచింతాదైన్యాశ్శుగ
 ద్గదాః । లంబాలకత్పమిత్యాద్యాఅనుభావాఃప్రక్షీరితాః । ప్రవాసశ్చప్రతివిధః-భా
 వీధవక్ భూతశ్చ - ప్రవాసోత్రభావీ ప్రవాసస్య నిశ్చితత్వేన భర్తుఃపో
 పితకల్పత్వా దియ మష్టవిధ నాయకానాం మధ్యేపరిగణితాపోషిత భర్తృ
 కానామ నాయకా ॥ దేశాంతర గతేకాంతే దేహసంస్కార పరిణామా
 చింతాదైన్యాశ్శు కార్యాద్యైర్మృతా పోషితభర్తృకేతి - శృంగార
 నాయకానామష్టవిధత్వేన ఆలంకారికైః ప్రతిపాదితం । ఏతాఃపునరపస్తా
 భిరష్టధాన్యైర్మృతే చింతం । స్వాధీనపతికాచాపితథా వాసకసజ్జికా । విరహే
 త్కంతితావిప్రలభ్యాపోషితభర్తృకా । కలహాంతరితాచాభిసారికాచైవఖం
 డితేతి । మతాంతరేత్యేషాభర్తుఃప్రవాసనిశ్చయమాత్రేణభేదాకులత్వాత్ప్రవ
 త్స్యత్ప్రతిరాసామనవమనాయకా - తథాచోక్తంరసఖంజర్యాం-యస్యాః
 పతిగ్రిహ త్తజేదేశాంతరం యాస్యత్యేవ సాప్రవత్స్యత్ప్రతికా - అస్యా
 శ్చేష్టాఃకా మవచనకాతరప్రేక్షణగమనవిఘ్నోపదర్శననిర్వేదసంతాపసమ్మో
 హనిశ్వాస బాషేద్దయాఇతి - అస్యాఃస్వాధీనపతి కాదిష్టస్త్వసంత రాభవస్తు
 తైర్విపరరాస్తః - ఆగ్రిమత్తజేనిశ్చిత దేశాంతరగమనేప్రయసిప్రవత్స్యత్ప్ర
 తికాపినవమనాయకా భవితుమహంతి - అస్యాః పోషిత భర్తృకాయాం
 విప్రలభ్యాయాంచ నాంతరాభవః భర్తృసన్నికృష్టత్వాత్ - నచకలహాంతరి
 తాయామంతరాభవః కలహాభావాత్ - అనవమానిత పతిత్వాచ్ఛనాపిఖం
 డితాయా మంతరాభవః ప్రియస్యాస్యాప భోగచిహ్నితస్యా నాగమ

నాల్ ప్రియాయాః కోపదర్శనా భావాచ్చ - నాపివిరహో త్కంఠితాయా
మంతర్భావః ఖర్తృసన్నిధివర్తిత్యాచ్చ - నాపివాసకసజ్జికాయామంతర్భావః
వాసకనియమా భావాల్ సజ్జికరణా భావాచ్చనిర్వేదదర్శనాచ్చ - నాపిస్వాధీ
నపతీకాయామంతర్భావః అగ్రిమక్షణే సంగవిచ్ఛేదదర్శనాచ్చ - వ్రజన్నపిప
లిః స్వాధీనపతీకాయా నిరుద్ధ్యతే - ఆన్యధాధర్తృస్వాధీనత్వమేవభజ్యతే-నా
ప్యభిసారికాయామంతర్భావః అభిసరణోత్సవాభావాల్ సంతాపదర్శనాచ్చై
లియుక్తముత్తేశౌమ్యఇతి |

నవకీసలయతల్పంకల్పితం తాపశాంతైర్మకరసరసిజ సంగా
త్మేవలంఘ్లాపయంత్యాః | కుసుమశరకృశాను పాపిశాంతాంగ
రతాయాశ్శివ శివపరితాపం కోపదేహ్నిమలాంగ్యాః | ౯

విరహిణీదుర్దశాదర్శనజనితఖేదతః సఖికాచిదాహ || నవేతి | తా
పశాంతైర్మదేహతా పనివ్యత్యైర్మకల్పితంరచితంనవకీసలయానాంబాలపల్లవా
నాంతల్పం తన్తయీంశయ్యం || ని || తల్పంశయ్యంట్ట దారేష్విత్కమరః - కర
వరసిజ సంగాత్మేవలం పాణిపద్మయోగాదేవ మ్లాపయంత్యాః మ్లానంకుర్వం
త్యాః కుసుమశరోమన్తథః సపనకృశాను రగ్నిః తేనపాపిశాంతా అంగారతాయ
స్యాస్మా - స్తరజ్జ్వరతప్తాయాఇత్యర్థః - కోమలాంగ్యాః పరితాపంకోపదేహ్ని
నామజసోవక్త్రంశ్చక్షుయాల్ నకూపీత్యర్థః - శకీతిశక్యధేలిజ్ - శివశివేత్యు
క్తిః ఖేదాలిశయాల్ - కుర్వంతి హి శివనామకీర్తనం భయశోకాదిభు - తథా
పాద్మేవచనం | ఆశ్చ ర్థేపిభయేశోకేషుధితేనామవామమ | వ్యాజేనవాస్తరే
ద్యస్తమమసాయుజ్యమాఘ్నయాదితి - తథాప్రయుంజలేకవయః | శిలాకం
పంధతే శివశివవియుక్తైకతిన తామహోనారీఛాయా మవతివనితా రూప
మయతే ఇత్యాశ్చ ర్థేప్రయోగః || గణయతి కరుణాపరాఙ్ముఖోసౌశివశివతా .
న్యపి వాసరాణివేధాఇతిభాదేప్రయోగః - అత్రహస్తస్పర్శమార్త్రేణ కీసలయ
తల్పస్యమూనత్వా సంబంధేపి తత్సంబంధాభిధానాదతిశయోక్తిభేదః | సంబం
ధాభిశయోక్తిస్సాన్యదయోగేయోగకల్పనమిలిలక్షణాల్ - తథామన్తధేనాయి
కాయాంతరిత్విస్యాంగారత్వస్యచఆరోపాద్యూపకాలంకారః - తదుక్తం |
ఆరోపవిషయస్యస్యా దతిరోనాత సూపిణః | ఉపరంజక మూరోప్యమాణంత
దూ)పకంమతఇతి - తథామూపయంత్యాఇతి ప్రథమవిశేషణప్యార్థంప్రత్యుత్తర

విశేషణస్యాథో - హేతుత్వేనోపాత్తఇతి ఏకపదార్థసాధ్యపరితాప కథన
 స్యాశక్యతాం ప్రతిహేతుత్వాదనేకపదార్థ హేతుకమపరం కావ్యలింగం | హే
 తోర్వాక్యవదార్థత్వేకావ్యలింగముదాహృతమితి - ప్రథమకావ్యలింగస్యాతిశ
 యోక్తిరూపక సాపేక్షత్వాద్విజాతీయసంకరః - ద్వితీయకావ్యలింగస్య తృతీ
 యసాపేక్షత్వాత్సజాతీయసంకరః - కోమలాంగ్యా ఇతివిశేషణస్య తీవ్రతాపాస
 హత్వాభిప్రాయగర్భత్యాత్మరికరాలంకారః | అలంకారఃపరికరస్సాభిప్రాయే
 విశేషణే ఇతిలక్షణాత్ - తేనచనుసూరంగశాలిత్వేనాతితీవ్రత్వేన ఘటనా
 నహయోర్నాయకానంతాపయోఘటనా తాతేతివిరూపఘటనాత్తకో విష
 మాలంకారః ప్రతీయతే ఇతిలంకారేణాలంకారధ్వనిః - కరసరసిజ సంగదిత్యు
 పమాయాః పరికరస్యాతిశయోక్త్యాదిచతుష్టయస్యచపరస్పరనైరపేక్ష్యత్వం
 సుష్టిః - అత్రతాపోనామపక్షీవన్తథావస్థా - తథాచోక్తంసాహిత్యచింతామ
 తా | చతుఃప్రీతిశ్చింతాసంకల్పగుణమతిఃక్రియాద్వేషః | తాపోలజ్జాత్యాగో
 న్నారామూర్ఛామృతిదశావస్థాఇతి - తాపలక్షణంచతత్త్వేన | తత్త్వాప్రేర్య
 ప్రకర్షేణతాపస్సాస్యత్కామజోజ్వరఇతి - వైషణ్యమశ్శువైషణ్యం శయ
 నేవరిలుంతనం | నిశ్వాసముఖశోషాద్యాఅనుభవాస్తదుచ్ఛవాఇతి దానదశావ
 స్థాపక్షేతు సంజ్వరోనామనవమీమన్తథావస్థా - యథాహవిద్యానాథః | చ
 త్కుఃప్రీతిర్ననస్సంగస్సంకల్పేథప్రణాపితా | జాగగకార్కమరతిర్లజ్జాత్యాగో
 థసంజ్వరః | ఉన్మాదోమూర్ఛనాచైవచరమంమరణంవిదుః | అవస్థాదానదశమ
 తాః కామశాస్త్రానుసారత ఇతి సంజ్వరలక్షణమపితేనైవోక్తం - తాపాధిక్యం
 జ్వరోమత ఇతి - పక్షద్యయమిదంభావప్రకాశేవ్యక్తం | దశధామన్తథావస్థాథ
 వేద్వాదశధాపునః - అత్యావస్థాప్రతిపాదనాదయోగవిప్రలంభశ్శృంగారః - త
 థాచాహుః | సంపాప్రసాపాగభావాయ స్తమయోగంప్రచక్షతే | క్రమేణధ
 ర్తతస్తతతన్తతేరతిరీతా | రతిలక్షణంతుభావప్రకాశే | సంపన్నైశ్వర్యముఖ
 యోరశేషగుణయుక్తయోః | నవయావనయోశ్శ్లోఘ్యప్రకృత్యోశ్శ్లోఘ్యరూప
 యోః | నారీపురుషయోస్తుల్యాపరస్పరవిభావితా | స్పృహహావ్యయాదిత్రవృ
 త్తీరతిరీత్యభిధీయత ఇతి - అవస్థాభిస్తద్విధిక్రమస్తేనవమభిగంతవ్యః - రమ్యా
 లంబనదర్శనేనాభిలాషతఃప్రథమంచతుఃప్రీతిఃప్రజాయతే తతోమనస్సంగః త
 తస్సంకల్పఃసంకల్పితేవస్తున్యాశరాతిశయేనగుణమతిః తత్రైవానురక్తచిత్తత

యాఅన్యత్రక్రియాద్వేషః తస్మాత్తేనయేనతాపః తత్ప్రకమాః సహిష్ణుత్వేనల
జ్ఞాత్యాగః తేనబుద్ధితే ధిలేనత్యున్నాదః తేనజలత్తయేనతి మూర్ఖాతదుద్యేకే
ణమరణంసంభవతి - ఇమాఅవస్థాః ఆయోగవిప్రలంభేపాఠ్యేణభవంతి - క్వచి
త్ప్రవాసవిప్రలంభాదావపిసంభవంతి।

శేతేశితకరోంబుజేకులయద్వంద్వద్వినిగఁచ్చతి స్వచ్ఛా
మాక్రికసంహతిధావళిమాహ్రామింలతామంచతీ స్ఫుర్నాత్మం
కఃకోశయోరభినవాయాంతిసృజః క్లాంతతా మేషోత్పాతపరం
పరామనుసఖే యాత్రాస్పృహంకృంతతి।

పూర్వంకృత యాత్రానిశ్చయః సంప్రతి కుత సత్సన్నాహో ద్వీర
మృస్థిలో సీతిసుహృదావృష్టో నాయకస్స కాశలమాహ | శేతఇతి | శీతాఃక
రాఃకీరణాయస్యసః శీతకరశ్చంద్రః అంబుజేశేతేనిశ్చలత్వేనావతిష్ఠతి - చంద్ర
స్యా కాశాద్భాగతేపద్మేనిపతనమిత్యే కోమహాన భూతపూర్వ ఉత్పాతః - త
థా స్వచ్ఛాదిమలా మాక్రికానాం సంహతిస్సమాహః కువలయ ద్వంద్వదు
త్పలద్యయా ద్వీనిగఁచ్చతి విశేషేణ బహిర్నిర్యాతి | కరీంద్రజీమూతవరాహ
శఙ్ఖ మత్స్యస్థిహీ శుక్త్యర్థవ వేణుజాని | ముక్తాఫలాని ప్రథితాని లోకేతే
షాంహీశుక్త్యర్థవ మేవభూరీతి రత్నశాస్త్రే | ప్రసిద్ధాదుత్పత్తిస్థానా దన్యత్ర
మాక్రికోత్పత్తి రన్యఉత్పాతః - ధవళిమాధావశ్యం హ్రామింకనక మయింల
తామంచతిపాఠ్యేవోతి - నిసర్గేణపితం గాఢః కనకలతాయాః ఆస్తి కవణాం
తరపాఠ్యే పరఉత్పాతః - అభినవాసృజపుష్పమాలికాపంకజకోశయోఃపద్మ
కుట్టలయోః | ని | కోశో స్త్రీ కుట్ట లేఖ డేగుహ్య దేశాస్త్రపీఠయోః | గృహే
దేహేపుస్తకామేపేశ్యామసిపిఠానకేఇతి నావార్ధరత్నమాలాయాం - స్ఫుర్నాత్
క్లాంతతాంఘ్రావతాంయాంతిపాఠ్యేవంతి - అభినవత్వేన పూర్వపఘ్నానానా
మేవసృజామగ్ని వస్తుస్ఫుర్నాదివపంకిలస్థల వర్తిత్వేనశీశిరయోరపి పద్మకుట్టల
యోః స్ఫుర్నాత్పద్మవపరిఘ్నానత్వం జాయత్యత్యుత్పాతాంతరం - హేసఖేవ
షాచంద్ర పాతాదిరూపాఉత్పాతపరంపరాభావ్యశర్థసూచకానివిపరీతాని నిమి
త్తానిఉత్పాతాః తేషాం పరంపరామయయాత్రాస్పృహంకృంతతీప్రయాణేచ్ఛాం
భినతి - కృతేభేదనఇతిధాతోదైవాదికాల్లాట - శేషుచాదీనామితి సుమాగ
మః - ఏతానుత్పాతాన్వీక్ష్యనివృత్తప్రయాణస్పృహాస్త్రి - ఉత్పాతకర్మ శేప్ర

యాజునివేదాదిరీభావః - మత్సర్యానాజాత్వాగ్రేవజాతైఃప్రయాణోత్తరభా
 శసీంకాంతాయాఃచరమదశాంసూచయద్భిః చింతాంగవైవర్ణ్యసంతాపైర్ని
 వర్తితయాతాస్త్వహేమాస్తీతివక్షితాభః-అత్రశీతకరాంబుజవలయమా
 క్తిక హేమలతాపంకజకోశ శబ్దాస్సాధ్యవసానలక్షణయాక్రమేణ ముఖపాస్త
 నయనబాష్పబిందుమూర్తిస్తనవరాః-అంబుజశీతకరశ్చేతద్భిర్మనస ముఖస్యహ
 స్తాద్భిరత్వంప్రతిపాద్యతే - తనదంతావ్యజ్యతే - మాక్తికసంహతిః కువలయ
 ద్విందవద్వినిగళచ్ఛతీత్యనేవ గళద్బాష్పబిందుపూణశేత్రత్వంప్రతిపాద్యతే-
 స్వస్నేతిశేషణేనబాష్పసంహతేర్నిశ్చేషనివర్తితాం జనత్వంగవ్యతే - తేనబా
 ష్పవృద్ధైరనల్పత్వంప్రతీయతే-తేనదుఃఖసోగ్యత్కటత్వంవ్యజ్యతే-ధవళిమామౌ
 మ్బూలతామిత్యసేవతాపకృతంవైవర్ణ్యంప్రతిపాద్యతే-తల్లక్షణంతు సాహిత్య
 చింతామతావైవర్ణ్యంవర్ణభేదస్సాగ్ధ్యతావశోకభయాదిభిరితి- స్పర్శాస్పృశజ
 కోశయోరిత్యాది నాచురయుగళ సంగమాత్ప్రేణ ప్రజః పరిష్ఠానత్వంప్రతిపా
 ద్యతే - తేనమరహతాప ప్రకషణః ప్రతీయతే - అత్రప్రియ ప్రవాసరూప
 హేతు ప్రసక్తిమాత్ప్రేణ చింతాదురూప కార్యస్యవణా నాచ్యవలాటేశయో
 క్తికలంకారః - తథాచంధాదీనాం విషయానాం స్వవాచక శబ్దానగృహీ
 త్వాచంద్రాది విషయవాచక శబ్దైరేవప్రతిపాదినా భేదోపపత్తిభేదాన
 రూపాతిశయోక్తిః । విషయస్యానుపాదానాద్విషయ్యుపనిబధ్యతే । య
 త్రపాటేశయోక్తిస్సాగ్ధ్యత్కవి హృదాక్తిఃకీలీలతాభాత్ - తథాచంద్ర
 స్సాగ్ధ్యంబుజోపరి శయనవంశనా ద్భివ్యక్తియయోర్విరోధః - హేమలతా
 యా ధావల్లిప్రతిపాదినాజ్ఞాతిగుణయాశ్చ విరోధాలంకారః - కువల
 యాన్ముక్తాఫలోత్పత్తేః పంకజవట్టలస్పర్శా త్స్వప్సమాలానాం స్థానత్వ
 సంభవస్యేవప్రతిపాదనా దకాలిణాత్కార్యోత్పత్తి రూపాభిభావనా ।
 అకాలిణా త్కార్యజన్త వతుధీస్సాగ్ధ్య భావనా - విరోధభేదయోర్వి
 భావనాయాశ్చ భేదాతీతయోక్తిసాపేక్ష త్వాత్తయా సహాంగాంగి భావేన
 సంకరః - విరోధాభేద యోర్విభావ నాయాశ్చ పరస్పరనైరపేక్ష్యత్వం
 నృప్తిః - లలితయోక్త్యోరవిరోధేవసంస్పృష్టిః - నాయకొసుకూలః । ఏ
 కాం లోకుమాలస్సాగ్ధ్యత్కార్యో సేవత్రపక్షిణః । వ్యక్తాగానిభి యోధృష్టో
 గూఢాబిప్రయక్తుచ్చతద్భిరేత్యుచాత్-సోయికాస్వాగ్ధ్యసంపదకాస్వాగ్ధ్యసంపదకాసా

స్యాద్ద్యంనముంచతివల్లభతిలక్షణాత్ | ప్రవాసప్రసక్తిహేతుకస్యచింతాదేన్
స్యనాత్మేవాసవివలంభశ్చం గారః | ౧౦

దురీడునయ సౌత్పలద్యమమ మౌలాతాంతంనితాంతం
తవస్వేదాంభుకణికాలలాటఫలకే ముక్తాశియంబిభృతినివా
సాత్మేవాసవివలంభశ్చంపహంతచంద్రాతపేయాతాయా
తవశిష్ట్యధానుషకృతేశ్చాంతాసికాంతాకృతే | ౧౧

నాంకహసేయంగ త్వస్వయమేవతేన సాకంవిహృత్యాగతాం
తవనాగమననిమిత్తస్య దేవకించిత్సు కటచుంలీం అస్యస్వేదజలకస్త్రైశ్చి
స్వితాం దూరికాం విటోప భోగదర్శనేన జాతేన్ద్ర్యా నాయకా చాతు
ర్శ్వానుర్తోడ్ధాటనం కుర్వంతిపాహా | దూలీలి | హేదూరితవద్ధం - నయ
సౌత్పలద్యమమ మౌలాతాంతంనితాంతం అస్యంతం
తాతంధూనం - అమౌలా ఉత్పలస్య చంద్రికాయాం స్థూనత్వ మనం
నాచితంత పిన్దాధిక మిత్యాశ్శత్యం - తథా స్వేదాంభుకణికాః లలాటఫల
కే ముక్తాశియం బిభృతిమాక్తిక శోభాంవహంతి - స్వేదోప్యనబ్బపేతి
భావః | ౧॥ పరిత్యక్తేపిముక్త స్స్వస్వత్తాముక్తాఫలే స్త్రియాపతి వానా
నాగత్వ మాలాయాం - నిశ్చాసానితరాం ప్రచురీభవంతి బహుళాయం
| ౧॥ పహంతప్రచురం పాజ్యవదభృం బహుళంబహిష్ క్యచరః -
నాంకహసేయంగతే - మమకృతే - మదిర్భంకృత్యతి లాదర్శ్య
యం | ౧॥ అగ్రైకృతేచతాదర్శ్యే ద్వయమిత్యవ్యయమిత్యభిధానాత్ -
స్వధావ్యభాం చంద్రాతపే - చంద్రికాయాం | ౧॥ ప్రకాశోద్యోతత
పతిత్యమః - సుమూరాంగాస్త వచంద్రికాప్యాతపకల్పాకా తాదృత్యా
శయేనతపశ్శః - యాతాయాశవశాత్ - మద్విలభ గృహపత్నీనిగతా
గతవశాత్ శ్చాంతాసి - హాహంతేతి పదద్వియోక్తిగ్నిమాదాతి శయా
త్ - విహారోత్రమాతికా శ్రమదర్శనజనితః సచన్ద్రసాధూత్వ కైతవేనాభి
నీనామాన త్వాత్ - పృథావమకృతే శ్చాంతాస్త్వేకమత్కా క్కాప్ర
త్యేవతపశమోవిఫలః స్వకార్యంప్రతితు సఫలపేత్త్యర్థః - మద్విల్లభనానే
తాగదా గూప్రవన కేవలమిచ్ఛితాలాభః యాతాయాత జనితశ్రేమా
చిత్తే - మహియాయా స్తవకృతి వైకృతవసి జాతమితి వాచ్యార్థః - అన్యు

లోయం శ్రమః తవనాయకగృహవత్త్వని యాతా యాతాభ్యామే
 పౌత్వన్నః చంద్రికాయాం స్వగృహాత్ గృహాంతరంప్రతి సంచారమా
 తేన తవై తాదృశ కృమజనకత్వా యోగాత్ మద్వల్ల భోషభోగసమృద్ధ
 ఏవేతివృత్త్యాఘటః - కాంతాకృతేతి సౌందర్యోద్భుతనేన నాయంతవాప
 రాధఃకి తు సౌందర్య శాలితేన నాత్మానర్హా తావం పలచిత నాయకం
 ప్రతి నాత్మే నియుక్తవత్త్వామమైవ అపరాధభిక్షాత్ పాలంభో ద్యో
 త్యతే - నాత్మానర్హః భరతశాస్త్రే ప్రతిపాదితః ॥ సౌజ్ఞలంకాపవం
 తంవానార్థవంశం నచాతురం । దూశం వాహిదూతం వాబుధః కుర్యా
 త్కదాచన । అత్రమృషాదరాదిభిః కోదేర్హ్య సూచకాకార గోపనస్య
 గవ్యత్వాత్ - అపహిత్యాఖ్య సంచారీభాషః ॥ ఆకారగోపనంచైత్యలజ్ఞా
 దేవహిత్యః । అన్యథాకవనం దృష్టిస్యధాదమృషాదరః । విషాదధైర్య
 కృతకేతిభాభంగశ్చ తద్గుణాభి - అత్రనేత్రయోరుత్పలత్వ రూపణాదూ
 పకాలంకారః - ఉస్ఫలస్య చంద్రికాయాం ప్లూనత్వమితి శాలిగుణయోర్వి
 రోధ ప్రతిపాదనాద్విరోధాలంకారః - నచరూప కోత్థాపితభి తయో
 రంగంగి భావేన సంకః - ముక్తాశ్రిగుం బిభ్రీత్సృత్ర అన్య ధర్మస్యా
 న్యయోగాసంభవేన శ్రియమివ శ్రియమితి సాదృశ్యా తేపాన్నిదర్శనాలం
 కారః । అసంభవద్ధమ యోగానుపమానో పమేయయోః । ప్రతిబింబ
 క్రియాగమ్యా యత్రసాస్యాన్నిదర్శనా - నాయకానయనరూపేష్టానవా
 ప్తిరూర్వికాయాశ్రమనిమిత్తాకృతివై కృతరూపానిష్టావాప్తేసమఖనాద్విష
 మాలంకారః - లక్షణంతుక్తం - అనయోపాగుక్తాలంకారాద్యయస్య చ
 పరస్పరనైరపేక్ష్యేస్సంస్పృష్టిః..

అనివార్యమనంతమర్తక మాదురంతే నచకిసలయ తల్పం
 పుంతితం గారకల్పం । విరహమనహమానా చక్రవాకినమానా
 చకితపవకురంగీలోచనా కోమలాంగీ।

౧౦

వసంతసమయే సంవర్ధమా నకురమా వేదనానహనసా మధ్యాభ్యా
 వేనబాహ్యరమదతా మువయాతుం ప్రచురమానాం నాయకాంబలోక్యతో
 చయంతీతస్యాః ప్రియనహచరీకాంచదామా ॥ అభివసంతితి ॥ చక్రవాకిన
 మానా - చక్రవాకివక్రియే గాధానురాగేత్యర్థః - చకితాభీతాయాశన

స సదైవ । కువలయదళకాంతిః కాపిచాంచేయగారి విశచకమః శోశాకారకా
మాపతవణా ॥ ప్రజతి మృదునలీలం రాజసూసీవతన్వీ త్రివళిలలిత మధ్యా
హ్న సవాణీసుచేమా । మృదుతుచిలఘుఘట్టే మానినీగధ జ్ఞానపళికు
సుపవాసోదల్లభా పద్మినీసంబుదితీ ॥ ౧౨

నైఘర్జ్యంకలకూతకోనులగిరాం పూర్ణస్య శీతమృతేస్తీని
గ్నత్సంబతదక్షిణస్య మరుతో దాక్షిణ్య హానిశ్చ ॥ ౧౩
వ్యాక తమేవకర్తుమలం సన్నాహమాతన్వతే తద్విఘ్నః క్రి
య తేష్వగదిచలసౌదూర్భలైస్తవదాప్తైః ॥ ౧౪

ప్రి-మాగమన సమయేకించితకాంతేస్తరా ర్తయానాయకయా
ప్రేషితా దూతీనాయక మాహ ॥ నైఘర్జ్యమితి ॥ కలకంఠాః కోకిలాః ॥ ౧౫
లకూత స్తు కోకిలే । హంసే పారావతే కాపి త్రిపుత్యేష కలసర్వర ఇతినానార్థర
త్నమాలాయాం - తేషాం కోకిలానాం కోమలగిరః మృదువాదః తాసాంనైఘ
ర్జ్యంపగుషత్వం - తథా పూర్ణస్యశీతమృతేః చంద్రస్యచిగ్నత్వం తీక్ష్ణత్వం ॥ ౧౬
చిగ్నంతీక్ష్ణం ఖరంగద్వ దిత్యుచరః - తథా దక్షిణస్య దక్షిణదిగ్భవస్యమరుతః వా
యోః దాక్షిణ్యహానిః దాక్షిణ్యం పరద్ధం దానువృత్తిః తస్యహానిశ్చ ॥ ౧౭
దక్షిణస్సగోళే యాద్యేపరద్ధం దానువృత్తిని ॥ అపసవ్యేత్రి వ్యయంతు దిశాంభే
దేస్త్రీయామితి నానార్థరత్నమాలాయాం తాంప్రకృతామలం - బలహీ
నత్వాద్యేమామాత్రం విద్యతే - మృదుస్సవిత్ర బాధ్యతఇతి న్యాయాదితి భా
వః - స్పర్శవ్యా కృతిమేవ సతుచగ్ననయోగ్యా కృతింకతుః సన్నాహమాత,
న్వతేమితి - చరమదశాహేవ ప్యాపయితుం ప్రయతంతేఇత్యర్థః - బలేతి
భాగే - సౌమ్యాఅపి విపరీతాస్సంతః అలంకారయితుం సన్నహ్యంతితిభే
దః - యద్వాబలేతి విస్తయే - కోమలానాం నిష్ఠరత్వం శీతస్య చిగ్నత్వం
దక్షిణస్య దాక్షిణ్యభావ శ్చేతివిపరీతధర్మ దర్శనాద్విస్తయః ॥ ౧౮
కోపా సంతోషవిస్తయామంత్రణే బలేత్యుచరః - కింతుత్పణాదీనాం చలనే
న ఉద్భూతై రుత్పన్నై స్తవదాప్తిభిః ప్రవృత్తైః ప్రవృత్తాప్తిభిః స్వమా
రణ ప్రయత్నస్యవిఘ్నః క్రియతే - కోమలాః కోకిలాలాపాః అత్యంత శీతభ
వకల కళాశాలీ చంద్రః శైత్యహంద్య సౌరభ్య సంపన్నతయామఘోహరో
మలయమారుతశ్చ సంప్రతివ్యయివి లంబమానే విపరీతా భూత్వా దుస్సహవే

దనూత్వాద్దనేన నాయుకా ప్రాణ పారణోర్వ్యోగపేచకున్వితః - కి యుకాం
తా ద్వోచైత్యుప్యి. తద్విదాగమనం ప్రతీక్షమాణా త్పరాదీచలనేపి ఛా తి
వశేనచణే త్తజేత్వా మేవాగతం మన్యమానా కథం దాగమం ప్రాణాగవ
ల బృ చ రతఇతి వివక్షితాథాః - ఇతడౌర్ధ్వం భవదాగమనస్య విశుభేర
తినైరాశ్యేన ప్రాణాగవ సృజేత - శీఘ్రమాగత్యన్వి డభినయితాంరామ
పజీయంతభావః - ఆత్రవివక్షితాథాస్య భంగ్యంతరేణాభి ధానాన్యర్యా
యోక్తిభదః - తథాకామలాపినిష్ఠరాధిత్యాది విరోధదృశ్యాద్విరోధా
లంకారః - సచదక్షిణస్య దక్షిణ్య హానిర్యత) స్థేషనంక్షణః - ఇతలలతు
శుద్ధః - అబలామేతి విశేష్యస్య సాభిప్రాయత్వాత్ పరికరాంకురాలంకా
రః । సాభిప్రాయే విశేష్యేతు ధవేన్దురికరాంకురఇతి లక్షణాత్ - విరూ
విప్రలంభ శృంగారః - విరహాలక్షణంతు సాహిత్యచింతామయే ॥ కాలేష
వేతుసం ప్రాప్తై కార్యాద్వ్యపార తంత్రతః । ఏకగ్రామస్థ యోగ్య
సౌందర్యసాస్పృశిభీయతే ॥ జాతుస్కృచ్చింతా నిశ్వాస వితర్కద్యనుభావ
భాగితి - నాయుకాత్ర విరహోత్కృంతితా । చిరయత్యధికంకాంతేవిరహో
త్కృంతితోన్మనాఇతిలక్షణాత్ - ఉత్కృంతా అన్య సంతాతాఇతి ఉత్కృంతి
తా విరహోత్కృంతితా విరహోత్కృంతితా - తథా చోక్తం సాహిత్య
చింతామయే ॥ విరహోత్కృంతితా విరహోత్కృంతితా మతేతి - ఉ
త్కృంతా నామవే దనాచిశేషః - తథాచామయః । రాగభవభ్యుపేషయై వేద
నామహాతీ తుయా । సంశోషణీ చగత్రాణాం తామత్కృంతాం విదు
ర్బుధాఇతి ॥

౧౩

సాస్రమాకురులోచనైవిగళితస్య స్తంశలాకాంజనంతీద్రం
నిశ్చేషితంనివతకయనవాస్తామ్యంతికతప్రసః । రేఖేమాలతకా
మలాంగిరనుతాంహంతాం గరాగోష్ఠు తేనాతీతోదయలోప
యాససమయోమాస్తాస్య భామన్యథాః ।

౧౪

ఆత్మానంసమ్యగలఃకృత్యగమణస్యాగమనమాకాం తుంతీం తస్మిన్
కార్యవశాత్కాలపిశంబం కుర్వాణే దుర్వాసంతాపాకులాం నాయుకాం
కాచిచ్ఛతురాసఖీ తాపవేగసహనాయమండనలోపాపపాదన స్రాగ్వరము
వలాలయంతీప్రామా । సాసృజితి ॥ లోచనసాస్రసబాప్సే మాకురు

[illegible]

తై వాథాంతరన్యానృతి యైరుక్తం తన్మతేతైవాక్యాథాపేతుకంకావ్య
లింగం - పాదతయైపి పూర్వవాక్యాథాం ప్రత్యుత్తర వాక్యాథాస్య హే
తుత్వాత్ కావిభంబాసహనస్య వ్యజ్యమానత్వా దౌత్సుక్యంనామ సం
చారీభావః । కాలాత్మమత్స మాత్సుక్య మప్రాప్తైరిష్టవస్తునః । సంతాపశ్చ
యనేచింతానిశ్వాసో గమనోద్యమః । అనవస్థితిరిత్యాద్యా భజంత్యతా
నుభావతామిలత్పితౄణాం - విరహావిప్రలంభ శృంగారః - నాయికాత్రేప్రా
ధా - వానకసజ్జికాభూత్వా పశ్యద్విరహోత్పత్తంతితా జాతా - వాన
కసజ్జికాలక్షణంతు సాహిత్యచింతామణౌ ॥ సంప్రాప్తై వానకేయాతు
సంభోగనుఖలాలసా । రశనానూపుర ప్రాయతత్కాలోచిత భూషణా ॥
ధూపాదిభిరలంకృత్య కేళి భవన మాత్మనః । సంపాద్యహృద్య తాంబూలవ
స్త్ర మాల్యామలేపనం । ప్రియాగమం ప్రతీక్షేత సాస్యాద్వానకసజ్జికా -
వానకసజ్జికా నన్నధావానకసజ్జికా - వానయతి నాయకం ప్రియావేత్స
నీలివాసకౌవారాదిః - తథాచాహుః । వారశ్చ ఋతుకాలశ్చ ప్రవాసా
దాగమోప్రియః । ప్రసాదనం చతుష్టాయానాయికాయాస్తథో ద్యమః ॥ న
పూర్వాభ్యుపపత్తిశ్చ షడతే వానకాస్త్యంతాశ్చితి - విరహోత్పత్తంతితా
లక్షణంతూక్తం - నవధామలు స్వాధీనపతికాదయః - పరస్పరవిలక్షణా
శృంగారనాయకావసీద్ధాః - కథమేకస్యా ఏవదైవిధ్యమేవంప్రతిపా
ద్యతే - ఉచ్యతే - నాయికాతావత్ప్రభుమంత్రివిధా - స్వకీయా పరకీయా
సాధారణీచేతి - తతస్త్వకీయామత్రివిధా - ముగ్ధామధ్యాప్రగల్భేతి - పరకీ
యాద్వివిధా - కన్యాపరోధాచేతి - కన్యాచద్వివిధా - ముగ్ధామధ్యాచేతి -
పరోధాతుప్రాప్త్యేణప్రగల్భా - సాధారణీవేశ్యా - సాయావనోదయప్ర
భృతిప్రగల్భేవ - నముగ్ధామధ్యాచ - ఏతావవాపస్తాభేదేన యథా సంభ
వం స్వాధీనపతికాదిరూపేణాష్టధా భవంతి - సర్వవిదం స్పష్టికృతం సా
హిత్యచింతామణౌ । రూపయావనలావణ్యలజ్జామాధుర్య శాలినీ । సౌభా
గ్యోదార్య సంపన్నావాయి కాసాపునస్త్రిధా । స్వాన్యాసాధారణీ చేతిత
త్సన్వీయాపరిగ్రహాత్ - సాధీనినయస్సంపన్నా కులశీలాఽవాన్వితా ॥
ముగ్ధామధ్యాప్రగల్భేతి స్వకీయా త్రివిధామతా । అన్యాన్యదీయా సాక

న్యాపరోధాద్వివిధామతా । రూపాదిగుణసంపన్నా కన్యామూర్ధా చమధ్య
మా । సాధారణీ తుగణికారూపసౌభాగ్యశాలినీ । కళావతీ చాభావరాసా
ప్రగల్భైవవణ్యతే । ఏతాః పునరవస్థాభి రష్టధాన్యురథోచితం - తాశ్చ
న్యధాభవంతి - తథాహ - సాన్విధీనపతిక్రైవ ఋతుకాలాది రూపవాసకే
పా)పై వాసకసజ్జికా భవతి - సైవకాలాత్సుమత్సేన స్వయమే వాభిసారి
కాభవతి - భర్తకార్యా ప్రభాతమనాగతే విరహోత్కృంతితా విప్రలభ్యాభ
వతి - భర్తుకారన్యాసక్తింవిశంక్య కపితాచెద్విప్రలభ్యాఖండితా భవతి -
పా)ప్రం ప్రియం కోపాన్నిరస్య పశ్చాత్తాపముపగతాచే ద్విప్రలభ్యైవ కల
హంతరితాభవతి - ఖండితాప్యే వం కలహంతరితాభవతాలి- ఏతాస్సర్వాః
ప్రియదేశాంతరంగతే పో)షితభర్తృకా భవంతి - పో)షితభర్తృకాప్రి
యైప్రత్యాగతేవాసకసజ్జికాభవతి - తస్మాత్పు)కృతే ఏకస్యానివనాయికా
యాఅవస్థాభేదమాశ్రిత్యద్వైవిధ్యాక్రియరుద్ధతి సర్వమవదాతం ॥ ౧౪ ।

కాచిత్సర్వజనీనవిభ్ర)మపరా మధ్యే సఖిమండలంలోలాఽఽ
భ్ర)వసంజ్ఞయావిదధతీదూత్యాసహాభాషణం| అట్లేరంజనమం
జసాశశిముఖీవిన్యస్యవత్సోజయోన్మా)స్సలం భావుకయోన్మీ)స్సితం
మణిసరం చెలించలెనవ్యధాత్ ॥ ౧౫

జనసన్నిధౌ సంకెతకాలజ్ఞానయాసంజ్ఞాం తురస్వంఠీంచారపౌ
షితాందూరికాంప్రతికామన్యాస్సామూతచెష్టాంకవిరాహ । కాచిదితి । స
ర్వస్వైజనాయ హితాఃసర్వజనీనాః - సర్వజనాత్ తజ్ఞో ఖచ్చేతీహితార్థే
ఖప్రస్యయః - ఆయ నెయినిత్యాదినాఖస్యయినా దేశః - తెదలేవిభ్ర)మా
శ్చ)తెపరాభిష్టసమా యస్యాస్సాతథోక్తా - సర్వజనహితవిలాస పా)ధా
న్యేన్యథాః । ౧౬ ॥ శే)ప్రాన్యమారజ్యేవేషుపరస్యాద్వైద్యులింగకః । పరో
రిపరమాత్మానౌ కెవలె పరమవ్యయమితి రత్నమాలాయాం - సంజ్ఞానాం
నయనాదీనాం సహజవిభ్ర)మ శాలితావ్ దాగంతుక సంజ్ఞా భూతాఃకటా
త్తుభూ)విక్షేపాదయః సంజ్ఞాఇతి జ్ఞాతుమశక్యాఇతి భావః - అత్రసహ
జేనఆగంతుకతిరోధానరూపంవిలాసం వ్యజ్యతేఇత్యులంకార ధ్వనిః । మాల
నంపన్నునాయత్ర)వ స్త్వంతరనిగూహనమితిత్వణాత్ - కాచిత్ శశిముఖీ

చంద్రవదనా మధ్యే సఖి మండలం సఖవగళన్య మధ్యే . పారేమధ్యేష
 ప్త్యావేత్త్యవ్యయాభావః . మధ్యశబ్దన్య నిపాతనాదెదంతత్వం . దూత్యా
 నహ . అక్షిణీచభుచాచ అక్షిణ్యవమిలిదన్వంధ్యః . అచతురైత్యాదినానిపా
 తనాత్సాధుః . పాఞ్జ్యంగత్వా దేశవద్భావః . లోలంచంచలంయదక్షిణ్య
 వంతన్యయాసంజ్ఞా సూచనీయాభా సూచనపరశ్చేష్టా విశేషః | ని | సం
 జ్ఞాస్యాదర్శ జాయాయాంచైతన్యే ప్యథాసూచనఇతినానాభారత్నమా
 లాయాం . తయాకరణేన భాషణంవిదధతి కుర్వంతి - పరేషు శృణ్వతుపర
 స్పరాథా కథన స్యాయుక్త తావ దజ్ఞాతం నేత్యాది సంజ్ఞయై వవా
 గ్వీపారసాధ్యం సాధయంతిత్యర్థః - అంజసాశీఘ్రం | ని | సాగ్ధ్యుడి
 త్యంజసాపక్షీయ ద్వాక్తిం త్సుసపదిదుగ్రత మిత్యేమరః - అక్షో ర్మయన
 యోరంజనం విన్యన్య విశేషేణనిధాయ అస్థులౌ స్థులౌభవతః స్థూలం
 భావుకా తయోః వక్షోజయోః స్తనయోః స్థితం మణిసరం రత్నమాలాం
 చేలాంచలనవస్త్రాంతేన | ని | చేలంవస్త్రే బహుభద్రేత్రిభువనమని
 ద్యయోరిత్యమరః - పృథాల్ఛాదయామాస | ని | అపిధానలిరోధానపి
 ధానచ్ఛాదనానిచెత్తమరః . అపిపూర్వాద్ధదాతెలుజ్ . ఆత్రేముఖశశి
 స్పృశాపూర్వకాంజనన్యాసేన మణిసర చ్ఛాదనైన సాంధ్య చంద్రికా పగ
 మానంతరం బహిస్సర్వ త్రాంధకారే సాంద్రిభూయ దృష్టి ప్రతిరోధక
 జాతే గృహేషు దీపనిర్వాపణేచకృతేకాంతేనాదిష్ఠితం దేశంప్రతి మయా
 గూఢమాగమ్యతఇతి నైరిన్ద్ర్యా దూతీంప్రతినంతేతకాలస్సూచితః . ఆతప
 వాత్రసూత్రైలంకారః | సూత్తం పరాశయాభిజ్ఞే తరసాకూతచేష్ఠితం ,
 సంస్కారవిశేష శాలిశబ్దప్రయోగసద్భా వాత్సే శబ్ద్యాఖ్యాగూఢః తదు
 క్తం | శబ్దశాస్త్రేణవిజ్ఞేయశ్లాఘ్యసంస్కారశాలితా | శబ్దానాంవిద్యతే
 యత్రసౌశబ్ద్యంతత్యకథ్యతేఇతి - ఇచ్ఛాప్రయుక్తంచేష్టాకృతంనమః || ప్రి
 యోపభందన కృతేకృతం విషయచేష్ఠితైః | విదగ్ధక్రీడితం నమఃహా సేచ్ఛా
 భయమానభాగిలిలక్షణాత్ - ప్రియోపభందనకృతే నాయకన్య నాయికా
 యావామసౌనురంజనాభామిత్యర్థః - కైశిక్యాఖ్యావృత్తిః - తస్యాప్ర
 భమమంగంనమోత్సాహః - తదుక్తం|నమఃచనమఃస్పందోనమఃస్సోటో

భనమగభశ్చ | కైశిక్యాశ్చత్వారిహాస్తాన్యంగానిచైతానీతి - కైశిక్యాది
 వృత్తయశ్చత్వారిః - తాస్తురసావస్థాననూచకాః - తదుక్తం | కైశిక్యారభ
 ట్చైవసాత్వతీభారతీతథా | చతసోవృత్తయోజ్ఞేయా రసావస్థాననూ
 చకాఇతి - తత్రకైశికీవృత్తిః శృంగారరసప్రధానా , తథాచోక్తసాహి
 త్యచింతామణౌ | శృంగారేకైశికీవృత్తిర్నియతాసముదాహృతేతి - కైశి
 కీవృత్తీలక్షణమపితతైః ప్రాక్తం || గీతనృత్తవిహారాధ్యా రమ్యనైషధ్యభూ
 షణా | కామోపచారసంపన్నాకైశికీవృత్తిరిష్యతేఇతి . యూనోరానంద
 జనకందశానాలింగనాదిరూపంకమకామోపచారః - సువసంభోగఇత్యు
 చ్యతే - తదుక్తంభావప్రకాశే || కామోపచారస్సంభోగః కామస్త్రీపుంస
 యోన్ముఖం | సుఖమానందనం భేదః పరస్పరవిషదఃజః | ఉపచారస్సదా
 నందకారకంకమకథ్యతే - నాయికాపరశీయా అభిసరణో ద్యుక్తత్వాద
 భిసారికావ || కాంతాభిసరణోద్యుక్తాస్తరాతానాభిసారికేతిలక్షణాత్ |

జిఘృత్వాననమిందుకాంతరధరం బింబప్రభాచుంబతిన్స
 ఘ్టువాంఛతి చారువర్తముఖళిచ్చాయావిశేషస్తనాలక్ష్మీకాక
 నదస్యఖిలతికరావాలంబ్యకించాదరాదేతస్యా స్సదృశఃకరో
 తిపదయోస్సేవాంప్రవాళిద్యుతిః |

౧౬

కాంచిన్నవయావనశాలినీఃసుందరీం విలోక్యజాతాభిలాషఃకామీ
 నమనచివంబూతే | జిఘృతీతి | ఇందుకాంతః ఏతస్యాఃపురోవర్తిన్యాస్సు
 దృశస్సునయనాయాః - ఇదంపదద్వయంప్రతివాక్యంసంబధ్యతే - ఆననం
 జిఘృతిఅహ్మాణంకరోతి - ముఖముపైవీత్యర్థః - ఇహసర్వత్రచితేతనై
 చేతనధర్మమపవద్యతే - ఘృధాలోః పాఘేత్వాదినా జిఘృదేశః -
 బింబప్రభాబింబఫలశ్రీః - అధరంచుంబతి - పాగిష్టతీత్యర్థః - యథాలో
 కే మాత్రాదిః బంధుజనః ప్రేమవశాన్తుఖాఘ్రిణ మధరంచుంబనంచ క
 రోతితద్వదితిధ్వనిః - తథా చారువర్తముఖళియోః ఛాయావిశేషఃకాంతి
 విశేషః | ని | ఛాయాత్వనాతపకాంతే ప్రతిబింబార్కజాయయోరితి వి
 శ్వః - స్తనాస్సఘ్టువాంఛతి - స్తనాశ్రయణం కర్తుముషక్రమత ఇత్యు
 త్థః - యథాకశ్చిత్కామీస్తసప్సర్కంకర్తుమిచ్ఛతితద్వదితిధ్వనిః - స్ప |

ఘంఘటితీ స్రస్థాల్యస్య భావిత్వ ప్రకటనద్వారా యావన పాదు
 రావస్యాభీసవత్సంవృజ్యతే - తథాకోకనదస్యరక్తపద్మస్య । ని । భవే
 త్కోకనదంరక్తపద్మైకైత్వలేపితే నానాథారత్నమాలాయాం - లక్ష్మీః
 శోభా । ని । శోభానంపత్రిపద్మానులక్ష్మీ శ్శ్రీరివకథ్యతే - కరాఃసైత్రాతలం
 ణ్యఖైలతిక్రీడతి - హస్తాపాదృష్ట విజృంభత ఇత్యుతః - యథాక్రీడనపరా
 కాచిత్సఖీ హస్తావాలంబ్య భ్రమణాదీనూప ఖైలనంకరోతితద్దీపిధ్వనిః -
 కింధప్రవాళద్యుతీః నవపల్లవకాంతిః । ని । వీణాదండప్రవాళోస్త్రీవిదు
 మేనవపల్లవఇతి నానాథారత్నమాలాయాం - ఆదరాత్పదయో స్సేవాంక
 రోతి - చరణాభజతీత్యుతః - యథాకాచిత్పరిచారికా సావిమన్యాశ్చరణ
 సేవాంకరోతి తద్విదితిధ్వనిః - అత్రదంద్రాద్యుపమాన ధర్మాణాం వద
 నాద్యుపమేయసంబంధా సంభవత్రత్సదృశ కాంతిరిత్యాది సాదృశ్యాత్
 పాదసంభవద్యస్తు సంబంధ నిబంధనాపదార్థావృత్తిర్నిదేశకానా ॥ సంభవ
 తోసంభవత స్సంబంధాద్భ్రతవస్తుసౌగుభయోః । బింబప్రతిబింబాకృతి
 రుచ్యతపానిదేశకానాప్రోక్తే లక్షణాత్ - తథాముఖాదీనామాఘ్రాణా
 దియోగ్యత్వేన జిఘ్రితీత్యాది వాచ్యాః లక్ష్యోథకయో రభేదాద్యవసా
 యమాశ్రిత్య ముఖ్యాః పురస్కారేణ వాక్యాః రూప విశేషణానాం
 ప్రస్తుతా ప్రస్తుత సాధారణత్వ లాభాత్కాంత్యాదిశబ్దస్త్రీప్య బలాద్వి
 శేషశబ్ద పుంస్త్రీబలాచ్చ అప్రస్తుత బాంధవస్త్రీ వ్యవహారప్రతీతేనమా
 సోక్తిః తదుక్తం ॥ విశేషణానాం తోల్యేనయత్రప్రస్తుతపరిణాం । అప్ర
 స్తుతస్యగమ్యత్వేనసాసమాసోక్తివ్యతేఇతి - సాచపాగుక్తనిదేశకాలం
 కారేణ జిఘ్రితీత్యా దౌవాచ్య లక్షణయోర్భేదే వ్యభేదకల్పన రూపయాత
 తిశ్చయోక్త్యా నిర్వాహం గమితేతి త్రయాణా మలంకారాణామంగంగి భా
 వేనసంకరః । భేదేనావస్థిత్యైషాంసాసంసృష్టిరుదాహృతా । క్షీరనీరవ
 దేతేషాం సంభేదస్సంకరస్త్రీధేతిలక్షణాత్ - అంగంగిభావేనసంకయా
 వృదత్వేన ఏకవాచకాను ప్రవేశేనచ సంకరస్త్రీధేతి త్రిధాశబ్దాః -
 ముఖాఘ్రాణాదీనాం చేతనధర్మాణామచేతనసేవ సమూహోపాత్సమాధి
 రావగుణః । సమాధిరన్య ధర్మస్య యదన్యత్ప్రాధిరోపణమితి లక్షణా

త - నాయకాపరకీయాముగ్ధాః । ఉదయద్యౌవనా ముగ్ధా లజ్జావిజితమ
 న్తథేతిలక్షణాత్ - ఆయోగవిప్రలంభశృంగారః - తస్యనాయకాదిరూప
 యావనాది ప్రశంసనైనయూనస్తద్దశనాన్నాయకాఃషయస్సుహృలక్ష
 ణరత్యాస్థాయీభావరూపేణాంకురితత్వమాత్రం వ్యజ్యతేఇతి రససత్తానా
 మప్రథమారసోక్తిః - రసోక్తిభేదాశ్చమత్కారచంద్రికాయాం ప్రతిపా
 దితాః । సత్తాస్సురేత్రానంబోధ నిష్పత్తిః పుష్టిసంకరా । హాసాభాసాశ
 మశ్చైవంనిరుక్తాహారసోక్తయితి-రససత్తాలక్షణం తత్రైవైక్యాత్కం । ని
 తాశ్రయేనమునైష విభావగుణసంపదా । రసస్య సత్తారత్యాది స్థాయి
 భావాకృతిశ్చ సేతి - విభావగుణసంపత్త్యారసస్య నాయకాది రూపేస్వా
 శ్రయేయదునైష మాత్రం సాసత్తైవరససత్తా శేవలరత్యాది స్థాయిభా
 వస్సాన్విదుతాంసీతశ్చైద్రసఇత్యుచ్యతే - తథాచోక్తంశృంగారతిలక । వి
 భావై రనుభావైశ్చసాత్వైర్యభిచారిభిః । ఆనీయమాన స్సాన్విదుత్వం
 స్థాయిభావైరసస్త్వైతితి - తత్రైరసోత్పత్తికారణంవిభావఇత్యుచ్యతే - త
 దుక్తం ॥ విభావఃకథ్యతేతత్రైరసోత్పాదనకారణం । ఆలంబసౌద్ధీపనాత్తా
 నద్విభాపరికీర్తితేతి - తత్త్రాలంబనవిభావై నాయకాదిః - తథాచోక్తం
 సాహిత్యచింతామణా ॥ ఆలంబనంతరత్యా దీర్విషయోనాయకాదికఇతి -
 ఉద్దీపనవిభావస్తు ఆలంబనగుణాదిరూపేణచతుర్విధః , తదుక్తంశృంగారతి
 లకే । ఆలంబనగుణశ్చైవతచ్ఛైష్ట్యతదలంకృతిః । తటస్థాచేతి విజ్ఞేయాశ్చ
 తుధోద్దీపనక్రమాః ॥ ఆలంబనగుణోరూపయావనాదిప్రకీర్తితః । తచ్ఛై
 ష్ట్యాయావసౌద్ధూతహాతభావాదిక మతాః ॥ స్థూపురాంగదహారాదితద
 లంకరణంమతం । మలయానిలచంద్రాద్యాస్తటస్థాః పరికీర్తితాః - ఏవం
 కార్యభూతేన యేనరత్యాదిరనుభావ్యతే జ్ఞాప్యతేసోనుభావః - సమం
 గికాదిభావేనప్రతివిధః - తదుక్తం సాహిత్యచింతామణా । అనుభావైరసావే
 త్సాయం భావైరయేనానుభావ్యతే । అంగికోవాచికాశ్చసాత్విక శ్చైత్యపి
 త్రిధేతి - అంగికాఃకటాక్షవిక్షేపాదయః - వాచికాఃగీతనమోక్తిగుణోక్త
 నాదయః - సాత్వికాస్తంభాదయః - శేవలజ్ఞా । స్తంభప్రళయరోమాం
 చాస్సేంద్రియవైషణ్యవేషధా । అశ్రువైస్వయం మిత్యష్టాసాత్వికాః పరికీ

ర్రితాః - రససహకారిణోని ర్వేదాదయోభావావ్యభిచారిణిభిర్యుక్త్యంతే - తే
 చత్రయస్త్రింశత్ - తథాచాచుః । నిర్వేదగ్లానిశంకాఖ్యాస్తథానూయా
 మదశ్రమాః । ఆలస్యంచైవదైన్యంచచింతామోహాః స్ఫులిధృతిః । వీరీ
 దపలతాహర్షోవేగశ్చజడతాతథా । గరోవిషాదజాత్సుక్యంని ద్రావస్తారప
 వచ । సుప్తిర్విబోధోహషణశ్చ అవహితాతపోగ్రతా । మతిర్వాస్యధిస్తథో
 న్నాదస్తథామరణమేవచ । తానశ్చైవ వదితర్కశ్చ విజ్ఞేయావ్యభిచారిణః ।
 త్రయస్త్రింశదమీభావారసస్యసహకారిణి - ఏతేనిర్వేదాదయః సంచా
 రిణిభిర్యుక్త్యంతే - తథాచోక్తం । విశేషాదాభిముఖ్యేనచరంతి
 వ్యభిచారిణః । తపవాన్యత్రసంచారాత్సంచారిణిభిస్తృతాభి - స్థాయ
 భావన్తు । రతిహాసశ్చ శోకశ్చ క్రోధోత్సాహౌభయంతథా । జగు
 ప్సావిస్తయశమాస్థాయీభావాఃప్రకీర్తితాః - నవానాంరసానాం నవప్ర
 సిద్ధాః రసాశ్చ । శృంగారహాస్యకరుణారాద్రవీరభయోనకాః । భీభత్సా
 ద్భృతశాంతాశ్చరసాఃపూర్వైరుదాహృతాభి - యథాక్రమంరత్యాదిస్థాయ
 కాః ఏతేషాంలక్షణానితుతత్రత్రేషాంచిత్రైదశైవ్యమూఢత్వాద్విస్తర
 భయాన్నలిఖ్యంతే ॥

౧౬

దూతిత్వయాకృతమహోనిఖలంమదుక్తంనత్వాద్భుతీపరహిత
 ప్రవణాస్తిలోకేశాంతాసిహంతమ్మదుశౌంగికతామదభణంసి
 ధ్యంతికుత్రమకృతానివివాశ్రమేణ ॥

౧౭

ప్రణయకలహనిరస్తజ్జేనటపితమాత్తసూచల్లభమనుసేతుంస్వ
 నియోగాద్గతాం రూపవిభ్రమాదీభిస్తంపకీకృత్యన్వసీతమేవసాధయ
 తాన్ప్రత్యాగతాం త్వదుక్తం సరస్వంకృతమితి మృషేవభాషమాణాం ల
 ఖ్యమూఢరతిశ్రమాం దూతిమంతర్నిగూఢరోషవిదగ్ధానాయకానిం
 చస్తుతింకుర్వతిప్రాహ ॥ దూతితి ॥ హేదూతిమదుక్తంనిఖలం సరస్వంకృ
 తం - ఇదంకురుఇదంమాకురు ఇతిమయాయద్యదుక్తంతత్రదేవాచరితమి
 త్యుభయః అహోహృతార్థే రేఖోప్యన్యథా నకృతభిస్తుతిపక్షేవిస్తయః
 అన్యదుక్తమన్యత్కృతమితినిందాపక్షేవిస్తయః - తాన్భుతీత్వమనా
 దూతిపరహితప్రవణావరోపకారరతాలోకేనాస్తి - పరోపకారమేవ

స్ఫుటికరోతి - శ్రాంతేతి । హేమ్యదుభాంగికోమల గాత్రీ - సౌకుమార్యశా
 లిత్యేనకాయశ్లేశ మసహమానయాత్వ యావరోపకారాథః సంపిసోధః
 కియతైసౌజన్య మితిస్తుతి పక్షేభావః - అన్యత్రేమాదకవశాలిని త్వదంగే
 స్ఫుటంబత్వమాణాని రవిశ్రమలత్న బానిసం వరీతుమశ క్యానీత్యథః - మద
 థంగతాశ్రాంతాసి - యాతాయాతాదిభిః శ్రమంపాప్రాసీతి స్తుతి
 పక్షేభావః - అన్యత్రేతు మత్కార్యసాధన వ్యాజేన గతాసి సంభోగేన
 శ్రమంపాప్రాసీత్యాశయః - హంతేతివిషాదే - విషాదోత్తమృషాభూతః
 ఉక్తాథా నమఃనాయాధ్ధాంతరం న్యస్యతి - సుకృతానిపుణ్యాని శ్రమేణవి
 నాకుత్యసిద్ధ్యంతి - నకుత్యాపీత్యథః - అతస్తవశ్రమమవిచార్య పరహీ
 తాచరణేప్రవృత్తిరుచితైవేతిభావః - అతవాచ్యయాస్తుశ్శ్యా మదుక్తంత్వ
 యాకిమ పినకృతం త్వంనకేవలంస్వాథకవరే విశ్వస్య ప్రియం ప్రతిప్రేషి
 తవత్తైమహ్యమేవదో హంకృతవత్త్వసి - అశంకనీయాన్యని మిత్రాయ
 ముత్కటశ్శ్రమస్తవ మద్బిల్లభోపభో గోపమదక ముద్భాటయతి - ధిక్తాన్వి
 విశ్వస్తజన దోహిణీమితి నిందా వ్యజ్యతే - అతపవ వ్యాజస్తుతి రలంకా
 రః । నిందయావాచ్య యాయత్ర స్తుతిచేవా వగమ్యతే । స్తుత్యావాగమ్య
 తేనిం దావ్యాజస్తుతి రసౌమతేతి లక్షణాత్ - మృదువాంగీత విశేషస్యసా
 భిప్రాయత్వా త్పరికరాలంకారః - సామాన్యేన విశేషనమథఃన రూపా
 థాంతరన్యాసః - పరికరస్యవ్యాజస్తుత్యంగత్వాదు భయోస్సంకరః - అ
 థాంతర న్యాసస్యతు తాభ్యాం సహసంస్పృష్టిః - నాయుకాన్వీ యాప్ర
 గల్భచ ॥ ప్రవృద్ధయావనా పూర్ణపంచెఘ విజితత్రేపా । రతౌప్రయత్రాతే
 స్తేన్వరం పౌఢాఘ్నోక్తి శాలినీతి లక్షణాత్ - గూఢవిప్రియ కారిత్యా
 న్నాయకశ్శతః - దూతీత్వభిసారికా పరకార్య సాననవ్యాజేనాభిసరణా
 త్ - ఉక్తంచరతిరహస్యే । దూతీమిషేణచాన్యస్యా నాయకమేత్యుక్త
 యరూపభావా వ్యాజేన వేదయంతి స్వా థం ఘటయే త్యాభిసారికా
 దూతీతి

౧౭

నవరీధరీతికవరీధరేన్సజ్జనచరీకరీతిమృగనాభిచిత్రకం । విజ
 రీహరీతినపురేవమత్పురోవివరీవరీతినచవిప్రియంప్రియా ॥౧౮

నాయకః సభభీరిష్యా మానంగమితాయాం నాయకాయామనా
 లపంత్యాంతస్యాస్సభీమాహా । నేతి ॥ ప్రియా స్రజఃమాలాఃకబరీకేశపా
 శః సైవభరోభారః ॥ ని । భరోవిచయభారయోరితినానాథరత్నమాలా
 యాం - తస్మిన్కబరీభరెనబరీభరీతిపునఃపునఃసభిభృతి - ఆపరిలోషనివృత్తి
 వర్యంతంఘటితాన్యపి వెష్టనానివిఘటయతి - భూయో భూయ స్సుప్తస
 ధారయతీత్యథః - తథామృగనాభిచిత్రకంకస్తూరీతిలకం ॥ ని । మృగనా
 భిమృగమడఃకస్తూరీచ - తమాలపత్యతిలక చిత్రకాణి విశేషకమితచామ
 రః - నచరీకరీతిపునఃపునఃకరోతి - న్యూనాతిరిక్తప్రమాజనపూర్వకం
 నవిరచయతీత్యథః - పురేవప్రాగివమత్పురోమమాగృతః - పూరణగు
 ణేతిసూత్రీ) పూర్వోత్తరసాహచర్యేణ కృదవ్యయస్యైవ గ్రహణమిత్య
 భ్యవగమాదిహా నషష్ఠీ సమానప్రతిషేధః - తథాచప్రయోగః । వాపీకా
 పిస్సురతిగగనేతత్తప్తేనూత్నపద్యైరి - నవిజరీహరీతి సహచరీభిస్సహా పు
 నఃపునఃసక్రీడతి - విప్రియం నవివరీవరీతి భృశంనవివణోతిచప తాదృశం
 గోపనిమిత్తం కిమప్రియం మయాచరితమిత్యుక్తానతీ ప్రతిపదనమపి నప్ర
 యచ్ఛతీత్యథః - కినిమిత్తంతప్త్యమాజ్ఞాయతేచెచ్చైకవ్యమిత్యాశయః -
 క్రమాదిగాఢ్యోభోభరణేక్యోభోభరణే హ్యోభో హరణే వృత్తో వరణే ఇత్యే
 తేఘ్నశ్చతుర్వ్యధాతోరకాచ ఇత్యాదినా యథాసంభవం పానఃపున్యే
 భృశాధేవాదజితస్యయజ్ఞోచితైరిక్ ప్రత్యయ లక్షణేన సస్య జోరి
 తిద్విత్వం - ఋతశ్చేత్యభ్యాసస్యరీగాగమః-చర్మరితంచేతియజ్ఞుజంతస్యాది
 ప్రభృతిషు పరిగణితత్వాచ్చపాటుక్ - జోవెతిపాక్షికకూడాగమః - ఆత్యంత
 స్యప్రియైకతమేనకే క్రియాన్వయాత్కారకదీపకాలంకారః - స్వభావప్రాక్తి
 వృత్త్యనుపాసోస్ఫుటావేవ - యజ్ఞగంతప్రయోగాత్సేవబృహ్మభ్యోగుణః-
 ఈష్యామానవిప్రలంభశ్శంకారః - ఈష్యామానలక్షణం సాహిత్యచింతా
 మణాఃఈష్యామానస్సయఃకోపప్రియజ్ఞాతాన్యసంగమే ఆభాషణముపాలం
 భోభత్సేనంతాడనంతథా । వైముఖ్యమప్రచామష-ఇత్యాదై స్సోస్సమభా
 వ్యతే । తద్దానంశ్రవణాద్దృష్టైరనుమానాత్త్రిధాభవేత్ । శ్రవణం దూరికాది
 భ్యోదృష్టిన్మాతాద్విలోకనం । ఆనుమానస్య భోగాంకగోత్ర) ప్రఫలనాదిభిః

తి - ఆత్మస్వప్నానామనిద్రాయాముద్భూతోన్యనాయీకా గోచరస్సల్లాపః -
నాయీకాఖండితా । జ్ఞాతేన్యాసంగవికృతేఖండితేమ్యాకామాయితేతి । నిశ్వా
సకంపభేదాదైక్యఃఖండితేత్యభిధీయతే - సాచమధ్యాధీరాచ । మధ్యాధీరాప్రి
యంమానేనపశ్యతినభాషతఇతి - మధ్యాలక్షణంతు । సంలక్ష్యయావనామ
ధ్యాతుల్యలజ్జామసౌభవా । ప్రియప్రాత్నా హితాధత్తేకేభీమసంభకాశలమి
తి - ధీరత్వాదినావాంతరభేదశాలిత్వంమానిస్యోరెవమధ్యాప్రగల్భయోః - త
దుక్తంసాహిత్యచింతామణౌ । మధ్యాప్రగల్భయోమానవిధాత్తైవిధ్యమిష్య
తే । ధీరాత్వధీరాచపునర్ధీరాధీరేతిచక్రమాత్ - నాయకస్తుమాననిదానస్యస
ఖేవచనస్యసత్యత్వేద్భుష్టః - ఆసత్యత్వేనిరవరాధత్వాదనుకూలపవ - మంజుభా
షిణీవృత్తం । సజసాజగాభవతిమంజుభాషిణీతిలక్షణాత్ । ౧౦

గూఢాలింగనగండమంబనకుచస్సర్పాదీలీలాయితంసర్వం
విస్తృతమేవవిస్తృతవతోబాలేఖలేభ్యోభయాత్ । సల్లాపో
స్త్యధునానుదుఃఖుఃకతమస్తత్రాపినాతివ్యధాయత్తస్థిర్దర్శన
మప్యభాదనులభంతేనైవదూయభృశం । ౧౧

ఆదారూపరేఖావిలాసాదిభిశ్చ నైశ్చనైః ప్రలోభ్యక్రమాదాలింగ
నాదిషాన్మకుల్యంసీత్వా కంచిత్కాలం గూఢచరితాంతతః పరేంగితజ్ఞేషు
ధూతేఘలక్షణాన్యవేత్త్యనైవరిణీత్వానుమానవరేషు సత్సుపరిత్యక్తాభి సర
ణాదీప్రసంగాంకదాచిత్తే దర్శనసంభాషణపరాంతేషు సంభాషణమప్యసహ
మానేషుసత్సుముఖవ్రదశేన మాత్రపరాంతస్యాపితైరంతరామైక్రియమా
ణే చిరమనవలోకితాందైవాత్కదాచిద్విజనప్రదేశేద్భుష్టివధనూగతాం నాయ
కాంకామిఖేదాకులఃపాహ । గూఢేతి ॥ హేబాలేబాల్యప్రయుక్తాస్త్రాగ్ధ్యదే
వతేషదమనథఃమూలంభయంప్రవృద్ధమితిభావః - విస్తృతవతః-విస్తారంప్రా
ప్రవతఇతియావత్ - ఖలేభ్యోరంధ్రాస్తేషణపరేభ్యోదుర్జనేభ్యోభయాత్ - భీ
త్రాధానాంభయహేతురితిపదానత్వాత్ప్రతేభ్యఇతిపంచమి - భయశబ్దార్థ
తౌపంచమిఅన్యహేతోరుత్తరతాపినంబంధః - సర్వంగూఢంఅన్యరవిదితం
స్పృష్టకాచిరూపమాలింగనంతథాగండయోశ్చుంబనంకుచయోస్సర్పఃతేషాం
భ్యంద్యఃతేఆదయోన్యతత్తథోక్తంలీలాయితంవిలాసఃతద్రూపంచేష్టితమిత్య

ర్థః లీలావిలాస ఇతి ధాతోః కణ్ఠాద్విత్వాద్భక్తిభావే క్తః - కణ్ఠాద్విరాకృతిగణః తథా
 చద్యశ్యతే ప్రయోగః । యద్విద్విద్భవ సేషభోజనవతే సత్త్వాగ లీలాయితమి
 తి । యస్యోద్భవజడం డచండిమచలతో దండలీలాయితమి - యద్వగూ
 ఢేత్వాదిలీలాయితమి త్యైకం వదం - గూఢాలింగనగండచుంబనకుచప్పర్యా ఆద
 యోయాసాంచేష్టా నాంతాస్తఫోక్తాః - తాసాం లీలాయితం విలాసవదాచర
 ణం - భావపరీక్షాథానేనచిన్నివేణక్రియమాణత్వాద్విలాసాయ మానత్వమి
 త్యథః - లీలాశబ్దాదాచారక్యపోతాద్భావే క్తః - సలోకేతినివేధస్యకృద్వ్యో
 గలక్షణప్రసీదయత్వాదిహ శేషప్రస్థానమాసః - చతురాః కామినః కేనచి
 ద్వ్యోజేనూపక్రాంతైరాలింగనాదిభిః కామినీపరీక్షాంకుర్యంతితి కామశాస్త్రే
 ప్రదర్శితం । సుస్పృదిశిశోవాజనయతి తామేషాద్దిశ్యమంబనాశ్లేపం । ఉత్సం
 గమంగమస్యాటహస్పృశేద్బాలలనవ్యాజాదితి - దశి-తేంగితాయాం సం
 శ్లేషణం స్ఫుప్త కాదిరూపం ఆయుః శ్యాద్విద్యాత్ ॥ సలలితమంజువిహారే సజ్జఘ
 నం సంస్పృశేదన్యః । ఆవతార్య కామపిరుజం వారావ్యాజేన తత్ర నీతాయాః ।
 ఆలంబ్య పాణిమస్యాశ్శిరసి దృశోస్సన్న్యసపులకందద్యాత్ । అనురాగవేశలం
 చ బ్రూయాదుభయాథావాద్యశేంవాక్యం ॥ శమయమమదుఃఖపీడాంకలయని
 మిత్రం తస్యేవేవాస్యాః । సుతమమదనాదరోయంయుక్తః కింత్వేద్గుణస్యోకిన్నుఫ
 లం । ఇత్యేషధాదివేషణవిధిపుష్పాపారయదేనాం । సనఖస్పర్శంకుర్యాద్దానా
 దానంచ పూగకుసుమాదేః । కరజరదనపదలాంఛితమనైన్యపల్లాదికందద్యాత్ ।
 అథనన్నిధాయరహసి ప్రాధాన్యేషాదీసుఖరసంవింద్యాదితి - స్పృష్టకాదిలక్ష
 ణమపితత్రైవ్రాక్తం । యద్యోషితస్సమ్ముఖమాగతాయా అన్యాపదేశాద్వ్య
 జలోనరన్యః । గాత్రేణ గాత్రం ఘటతేరతజ్ఞా అలింగనం స్పృష్టకమేతదాచారః ।
 యద్గృహ్లాతికించనవంచితాక్షం స్థిరోవివిష్టంపురషం శ్రూవాభ్యాంపనితంబినివి
 ధ్యతితాంచగాఢంగృహ్లాత్యసౌవిధ్యకముచ్యతేతత్ । యత్రోత్సవాదాతిమిరేఖసే
 వాయదిచ్చలోస్యాశ్శిరమంగసంగం । తత్స్పృష్టకంతత్సనరేవకుః క్షేనిపీడనా
 త్పీడనసంజ్ఞకంస్యాత్ । భావప్రబోధాథామజాతరత్యోశ్చ తద్విధోక్తావరిం
 భలీతేతి - విస్తృతమేవ - తద్వారామపివిహాయ బహుకాలోగతభిర్మథః - చి
 రోద్ధి తేదుర్భుతేతస్మిన్నైరాశ్యస్యోత్పన్నత్వాదసంస్కరకభృశంసశోచామి

తిభావః - అధునానంప్రతినల్లాపోమిథస్సంభాషణం | ని | సల్లాపోభాషణంమి
 థద్ధత్తమరః - అతిదుర్ఘటఃఅస్తుభవేత్ - ఖలేషతత్రతత్రగూఢం స్థితేషునిర్భ
 యమేకత్రమేళనస్యాలాభాదితిభావః - తత్కాపిసల్లాపోభావేషి అతివ్యధాఅ
 తిచఃఖంనా స్తి-దుస్సహవిరహతాపవి స్తరణ హేలో స్తవ్విన్నుఖదర్శనమూత్రస్య
 కదాచిదపిసద్గా వాదితిభావః - కింతుత్తద్దర్శనమపిఅనుభవందుర్లభమభూదితి
 యత్ - భాషపరితాకాతుకేషు ఖలేషపశ్యన్స్వివపశ్యత్సవస్తుఖదర్శనస్య మ
 ద్దృష్టిపథేవర్తనస్యత్వయాపాప్యైణపరిత్యక్త తావదితిభావః - తేనైవత్పద
 శఃసస్యగౌర్వభ్యేనైవభృతమత్యంతందూయేపరితాపంపాప్నోమి - దూర్ఘ
 పరితాపఇతిధాలోక ర్తరిలత్ - చిరపరిచితానామాలింగ నాదీనామత్యంతిక
 నివృత్తాపివదగ్ధ ససల్లాపయోస్సంభవలోర్విరహవ్యధాఃకించలోద్ధవాన స్తి-త
 తస్సల్లాపేనిష్కర్తేషిదశఃసమాత్రస్య సంభవాత్కథంచిద్దైర్వ్యమాలంబ్యస్తితవా
 న స్తి - సంప్రతిదశఃసస్యాలాభేనప్రతిబంధనాభావాదటమాత్రంవిజృంభమా
 జేనచిరహతాపేనదుస్సహూర్తిమనుభవామితనిష్క్రమైః - అత్కాలిం
 గనాదీలాయితస్య చిరోర్ధ్వ తత్ప్రేక్ష్యతేతచ్చ త్యాయనాథం తత్కార్య
 భూతస్యవి స్తరణస్యోపవణా నాదప్రస్తుత పశంసాలంకారః | అప్రస్తుతస్యకథ
 నాత్పుస్తతంయత్రకమ్యతే | అప్రస్తుత పశంసేయంసారూప్యాదిని యత్రతే
 తిలతుణాత్ - అదిశదైవకార్యకారణభావాదేస్సంగ్రహః - తథాచామః || కా
 ద్యేనిమిత్రేసామాన్యేవిశేషేప్రస్తుతేసతి | తదన్యస్యవచస్తుత్సేత్యత్యైవేతిపం
 చధా - సాచివి స్తరణాసంబంధేపి తత్సంబంధకల్పన రూపయా అతీతయో
 క్త్యనుపాగిణితేతి సంకరః - తథా వ్యధాకారణ భూతానాం పశ్యమై
 నాంకామోపచారాణాం ఆత్యంతికవిష్కత్తై సత్యావపి వ్యధారూపకార్యా
 మదయా ద్విశేషోక్తిర్నామాలంకారః | కార్యాజనిద్విశేషోక్తి స్సతిపుష్క
 లకారణఇతి తత్తుణాత్ - తద్దగ్ధనాంభూతానాం సమగ్ర కారణాదధికపరి
 తాపకార్య స్యోత్పత్తివణానా ద్విభావనాభేదః || విభావనానాపి స్యా
 త్కారణకార్యజన్తచేత్ | హేతునామసమగ్రాణ్యే కార్యోత్పత్తిశ్చసా
 మతేతి - సాచివిశేషోక్త్యనుగృహీతేత్య భయోస్సంకరః - అనయోపా
 గుక్తులంకారస్యచసంస్పృష్టిః - నాయకమనసోదోర్బల్యస్యప్రతీయమానత్వా

ద్వైత్యం నామ సంఘాతభావః || నిరోజస్తవంతు మనసోదైత్యమిత్యభిధీయతే | మ
నస్సంతాపదారిద్య్రచింతోత్సుక్యాదిభిర్భవేదితి || విరహవిప్రలంభశృంగారః -
నాయికాపరకీయా ||

౧౯

యాచంద్రస్య కళంకి నౌజనయతి స్తే రాన సేనత్రపాంవా
ఞానుందిరక్షీరనుందరగిరోయాసర్వదానిందతి నిశ్వాసేన తిరస్క
రోతి కమలామోదాన్వితాన్వానిలాః సాతైరేవరహస్తస్వ
యావిరహితాకాంచిద్దశాంసీయతే

౨౦

క స్తింశ్చి దావసరేకార్య వ్యాసంగాత్వా బ్రహ్మభేదలంబమా నేవిర
హవేదనామనసమానయానాయకయాప్రేక్షితాదూతీనాయకమాహ || య
తి | యాస్తైరం స్తితయుక్తం యదాననం తేనకళంకినః చంద్రస్యకుప్తితలాం
ఘనయుక్తస్యచంద్రస్యతి - మందహాసశాలినానిష్కళంకేనముఖేనైత్రపా
పేతూక్తిః - త్రపాంజ్ఞానయతి - సకళంకచంద్రమతిశయవాభిభవతీత్య
థః - యానాయకాత్వయావిరహితావియుక్తానతీవాచాగిరామః దిరఃకీ
డాథఃకంఠహేనంచక్షితశకః || ని || కీరశుకాసమావిత్సమరః - మందిగః గహణం
శిక్షాలబ్ధోక్తిచాతుర్యా తిశయశాలిత్యసూచనాథఃసర్వదానమక్షిప్తితే
ననిఖిలదూషణవచనశోభిత్యైస్యద్యోతనాథః - తస్యచంద్రస్యచాచు
వాచఃసర్వదాసర్వస్థికాలే - అస్యపదస్యపూర్వోత్తరవాక్యయోగపిసంబం
ధః - నిందతిగమాతి - తద్వన్మధురంభాషతత్త్వథః - యానిశ్వాసేనకమలానా
మామోదఃమనోహరపరిమళః || ని || విమదోత్థేపరిమళోగంధేజనమనోహ
రే | అమోదసస్పృశినిహితీత్యమరః | తేనాన్వితాస్యక్తా అనిలావాయా
తిరస్కరోతిపరిభవతి | కమలగంధిభిః కోమలైశ్చిశైరైశ్చనిశ్వాసైర్గుక్తావతీ
త్యథః - సానాయికాత్వయావిరహితావియుక్తానతీ తైస్సప్రపరిభూతైరేవ
చంద్రకేళిశకమలవనానిల్లైరహః విజనప్రదేతే ఆన్యత్రనిశ్చ్యంకంబాధితంప్ర
వృత్తైస్సంభవాదిభావః - కాంచిత - వక్తుమశక్త్యామిత్యథః - దశాం - మూ
ర్ఖాదిసంవాచస్థామిత్యథః - సీయతేపాప్రవర్తీక్రియతే - అత్రప్రథమపా
దేశళంకినఇతి నిష్క్లుప్తపేతూపన్యాసేనకమలానాన్మందా దుపమయస్య
నాయికావదనస్యాధిక్యవణానాద్యైరేకాలంకారః || వ్యతిరేకావిశేషశ్చేదు

పమాసౌవమెయయోరితిలక్షణాత్ - ద్వివీయత్యతీయయోస్తు ఉపమాలం
 కారః - నిందతిరితన్మగోతీతిపదధ్వయస్యసాదృశ్యప్రతిపాదకత్వాత్ స్పర్థ-
 లిజయతి ద్వేష్టిత్వాదీనామపి సాదృశ్యప్రతిపాదకేషుదండి నాపరిగణితత్వాత్
 త్రపాంజనయతీత్యత్రకంచిత్యశంకితం సాకూతస్సితేనలజ్జాంప్రాప్తయతితద్వ
 దితివాచానిందతీత్యత్రకంతతపవనిందాంకరోతీతి నిశ్వాసేనతిరన్మగోతీత్య
 త్రపౌలయానిందాంకరోతీతి చ ప్రతీయతే - ఇహసర్వత్ర ప్రకృతాథ-
 న్యప్రతీయమానాథా భేదాధ్యవసాయ మాశ్రిత్య నాయికాయాః ప్రథ
 మాపరాధంస్వయమఃద్భుత్యత ఇత్యభేదాలిత్యోక్తిః - తన్నహిమ్నా త్వ
 యావిరహితా సతీ తైరేవదురవస్థాం నీయతఇత్యనేనతయకృత మపరా
 థంకుససినిధాయతంద్రా దయస్సర్వే సంభూయ తపసాసాన్నిధ్యవశాదే
 కాకినీతాంవైరనిర్యాత నాథామివ పీడయంతీ త్యుత్పేక్షలంకారోవ్య
 జ్యతే - తేనచతత్పురతాడనస్యాతిమాతృత్వంగమ్యతే - తతఃనాయికా
 న్యపరిభూతైరేవపరిభూయతేతమ పెక్షణంతు తమానుచితమితిధ్వన్యతే -
 కించ సర్వదా స్మైరముఖ మంజుభాషిణీ సుకుమారీ సురభి శిశిర నిశ్వాస
 శాలినీనాయికా సప్రతిదురవస్థా మనుభవతీత్యనేనస్తీతాదికం సర్వంప
 రిత్యజ్యసాశ్రముఖ దైస్యాక్తిపరాదీహోష్ణనిశ్చింతాసతీ వతఃతత్కలిద్యో
 త్యతే - రహిత్యనైసలజ్జయాపరేభ్యఃసావస్థా మనావిష్కృత్య అంతరే
 వతామ్యతీతి గమ్యతే - తతఃసర్వధా శీఘ్రమాగత్య నాయికామిమాం జీవ
 యేతిప్రాధాన్యే నధ్వన్యతే - చంద్రమందానిలకిరకోకిలాలాపాదివిభావైస్తీవ్ర
 నిశ్వాసాద్యనుభావై రశ్రువైస్వర్యాది సాత్త్వికైర్వీడాదైన్యాది సంచారిభా
 వైశ్చ పరిపోషంగమిలోనాయికాశ్రయోవిరహవిప్రలంభశృంగారఃప్రతీయతే-
 ఏవంవ్యంగ్యసమృద్ధిసద్భావాత్ గాంభీర్య నామాగుణః | ధ్వనిమత్రాతుగాంభీర్య
 మితిలక్షణాత్ - నాయకాస్వీయామధ్యావిరహేహత్కంఠితాచ | అనేకకార్య
 వ్యాసంగాద్యస్యానాగచ్ఛత్రిపియః | నామతస్యైవదుఃఖాతావిరహేహత్కం
 ఠితామతా || అస్యాస్తమత్వంకంపశ్చపాండిమాబాష్పనిగణమః | నిర్వేదశ్శాన్తి
 సదైన్యాద్యాఅనుభావాధవంత్యమితిలక్షణాత్ |

౨౦

తన్వీసాయది గాయతిశ్రుతికటుర్విణాధ్వనికాయతేయ

ద్యావిష్కరుతెస్మితానిమలినైవాలత్యతే చంద్రికా । ఆస్తేష్టా
నమిపూర్ణలంకనమపి స్యాచ్చేత్సురోనేత్రయోస్తస్యా శ్చే ।
రవలోక్యతేయదీతటిద్వల్లి వివర్ణేవసా । ౨౦

కాంచద్విలాసినిం విలోక్యతాతాభిలాషః కామీ తదీయగుణాన్
మనచివస్యాగేస్తాతి । తస్మిన్ । సామయాద్యప్తాతస్మితస్వంగీగాయతిగానం
కథోతియది వీణాధ్వనిశ్చుల్లోశోత్రయోః కటుఃఆప్రియఃశుభిఃకటుఃకణ-
కథోరః । ని । కటుస్తీక్తరసేషారసేనాతద్వత్తిప్త । సుగంధామత్సరే కార్యా
ప్రియతీక్షేప్సపిత్తిప్త । కటుస్తీక్తకటురోహిత్యాంధూషణేపినపుంసకమితినా
నాథేరత్నమాలాయాం । జాయతేభవతి । గాయంత్యాః తస్యాః కంఠస్వరే
శూయమాణే వీణాధ్వనిశ్చుల్లోవ్యతాంజహాతీత్యథః - వీణాస్వనమప్యతిశేతే
తదీయకంఠస్వరఇతిభావః - సాతస్మిన్ తానిమందహాసాఆవిష్కరుతేయది
ప్రకటయతిచేత్ చంద్రికాపివలినైవాలత్యతే - తత్సన్నిధౌసామందన్ముర్తిస్స
తదృశ్యత్యత్యథః - వైశద్యేనతతోపితదీయస్తీతశీరుత్సృష్టేతిభావః - ఉ
త్పలంకువలయంకనవంసూతనమపి - అష్టానమపితియావత్ - తస్యాస్తన్వ్యాః
నేత్రయోపురఃస్యాచ్చేత్ తదీయనయనద్వంద్వస్య పురోవర్తిభవేద్యదిష్టా
నమివాస్తేతిప్తతి - తథాస్వల్పీభూతశోభన్వనలత్యత్యత్యథః - తదక్షియుగ
ళంకియాన పూర్ణలం నిరాకృత్యవర్ణత్యతిభావః - తస్యాఃక్రిఃదేహకాంతిః
ఆవలోక్యతేయదిసావణప్రకషణశాలిత్వేన ప్రసిద్ధాతటిద్వల్లి విద్యుల్లతావివ
ర్ణేవ - తద్విణోనయనసుభగోనభవతీత్యథః - తత్కాంతేద్విద్యుత్కాంతం
తేశ్చమహదంతర మస్తీతిభావః - ఆత్రవీణాధ్వనిపారుష్యాదిరూపాప్రస్తుత కా
ర్మణ ప్రశంసనీయ నాయకాగానమాధుర్యాతిశయాది రూపప్రస్తుతకారణప్ర
తీతేప్రస్తుతప్రశంసాలంకారః - తల్లక్షణంతూక్తం - సాచవీణాధ్వని ప్రభృతీ
నాం శుభిఃకటుత్వాద్యసంబంధేపితత్సంబంధాభిధానరూపయాతిశయోక్త్యామ
పాణితేతిద్వయోస్సంకరః - నాయకావళియా-ఆయోగవిప్రలంభశృంగారః ।
నాయకరూపేణాలంబనవిభావేన ఆలంబనగుణ రూపేణోద్దీపనవిభావేనచల
న్విప్రభమోస్తేషానాయకా శ్రయారతిర్వ్యభ్యత్యతిరసస్తానామ ప్రభమారసో
క్తిః - లక్షణంతూక్తం । ౨౧

సత్యంతదృఢపూచథామమహా రాగస్త్యదీయాదితి
త్వంప్రాప్తోసివిభాత పవనదనంమాండ్రస్తుకామోయతః । రా
గంకించబిభక్షేనాథ హృదయేకాశ్చీరపత్యోదితంనేత్రేజాగ
రజంబలాటఫలకేలాఙ్గరసాపాదితం । ౨౨

అన్యకాంతావేత్తనిరాత్రినీత్యాప్రభాతసమయేసమాయంతం
పరిదృశ్యమానసంభోగచిహ్నంవల్లభం కాచిన్నాయితాస్తుతివ్యాజేనమమోఽ
ద్భాటనంకుర్వతీప్రాహ ॥ సత్యమితి ॥ త్వదీయాత్ త్వస్సంబంధి సోమద్విషయాదను
రాగాత్ మమరాగః మత్సంబంధిత్వవిషయోనురాగః మహా అధికఇతియన్వి
యః అపూచథాః అవాదీః - బూభోభోత్వాదాత్మనైవదం । ప్రకృతేర్వచిరా
దేశః । అన్యతివక్తీత్యాది నాచైరర్థః । వచలమాత్యుమాగమః తదవచససత్యం
తథ్యం । యతఃయస్తాత్కారణాత్ త్వంవిభాతేప్రభాతేప్రాతరేవ । ననుతంకా
లమతిక్రమ్య విలంబనా సహిష్టుత్వాదితిస్తుతిపరోభావః నిశాంసీతైర్వాగతః న
తుస్తూన్యం అన్యకాంతా పరతంత్రత్వాదితినందాపరోభావః । మాండ్రస్తుకా
మోభిలాషోయస్యతథోక్తస్స నదనంగృహంప్రాప్తోసి మామదృష్ట్యాచిరమ
న్యత్రైవ రీతుంనశక్తోషీతిస్తుతిపరోభావః ప్రతారణవరతయాదశః సమాత్రాక
తుమాగతోసీతినిందాపరోభావః త్వదీయరాగస్యమహత్వంసకార్యానుమే
యం - కింతుప్రశ్నోత్తసిద్ధమసీత్సాహ - రాగమితి ॥ కించహేనాథ హృదయేవ
త్తసి ॥ ని ॥ హృదయంచిత్రవక్షసోరితినానాథారత్నమాలాయాం - కాశ్చీరా
ఖ్యదేశేభవంకాశ్చీరంకుంకుమం । ని । అధకుంకుమం । కాశ్చీరజన్మాగ్నిశిఖమిత్య
మరః ॥ కాశ్చీరంచగుడంరక్తంతథాకాలేయకంచతల్ । కాశ్చీరజన్మాగ్నిశిఖం
చారులోహితచందనమితి ప్రతాపమాతాండః - తస్యపత్యాణితన్తయ్యాపత్యా
కారాః రేఖావిశేషాః । ని । పత్యావళిఃపత్రలతావత్రేభంగశ్చపత్రకమిత్యమరశే
షే - తేభ్యఉదితమాశ్చన్నం - పెయసీకుచకుంభపరిరంభపిశునమితిభావః - రా
గంరక్తమానమనురాగంచబిభక్షే - తథానేత్రేచక్షుషిజాగరజంజాగరాజ్ఞా
తం - కృత్స్ననిశాయామపికామోపచారనూచకమితిభావః - రాగంబిభక్షే
తథా - లలాటంఫలకమివేత్యుపమితసమాసః - తస్మింకలాఙ్గరసేనలలత్కద్ర
వ్యేగాలపాదితంసంపాదితం - దయితాచరణప్రణిపాతశంసనమితిభావః - రా

గంబిభతి - ఎవమంతర్బహిశ్చరాగన్ముఖైఃస్ఫుటత్వాదధునాత్వదీయ వచ
 స్యసృతత్వశంకానివృత్తిభావః - ఇహత్వం సత్యవాదీతిస్తుత్యాత్వవృద్ధనంస
 ర్వమన్యతమేవ వాక్తాత్రేణమయ్యనురాగోదర్శితః నిశాపసానేకృహప్రత్యా
 గమనెనసంభోగచిహ్నైశ్చవనితాంతరవిషయస్తవానురాగః స్ఫుటీక్రియతే
 వచకాగ్రేసరస్తవంతతస్తవ్యవిశ్వాసోనవిధేయఇతినిందావ్యక్తతే - అత్ర
 ప్రథమవాక్యంప్రతిపాదత్రయవాక్యాభాస్యహేతుత్వాదనేకవాక్యాభాసహేతు
 కంకావ్యలింగమలంకారః - తచ్చైకస్మిన్నంశేషద్ధం - అంశాంతరేతు రాగశ
 బ్దగతశ్లేష మూలాలిశయోక్తిసంకీర్ణః - స్తుత్యానిందాప్రతీయతఇతివ్యాజస్తు
 తిశ్చ - సాచోక్తవాక్యలింగసాపేక్షేతితయోరంగాంభావనసంకరః - లక్ష
 ణానితూక్తాని - ప్రథమపాదోక్తభాస్యప్రపంచేనసమర్థనాద్విస్తరాభ్యా
 గుణః । సమర్థనప్రపంచోక్తిరుక్తస్యాభాస్యవిస్తరఇతిలక్షణాత్ - ఈష్యా
 మానవిప్రలంభశృంగారః - నాయకాఖండితా । నీత్యాన్యత్రనిశాంప్రాతరాగ
 తేప్రాణవల్లభే । అన్యాసంభోగచిహ్నైశ్చమపితాఖండితామతేతిలక్షణాత్ -
 సాచమధ్యాధీరాధీరాచ । ధీరాధీరాచసోత్పానవకోక్తిస్సాన్యత్ప్రియాగ
 సీతిలక్షణాత్ । నాయకౌధృష్టఃఅపరాధేష్టుతేపినిర్భీకత్వాత్ । ౨౨

ఏతస్మిన్సహసా వసంతసమయే ప్రాణేశే దేశాంతరంగం
 తుంత్యాయతసేతథాపినభయంతాపాత్ప్రపద్యేధునా । యస్తా
 త్క్రైరవసానసౌరభముపాసాకంసరోవాయు నాదాంద్రదిక్షు
 విజృంభతేరజనిషుస్వచ్ఛామయూఖచ్ఛటా । ౨౩

కాచిన్నాయకావసంతకాలేదేశాంతరంగంతుంప్రయత్నవంతంకాం
 తంతస్త్రివాసమంతరంగేణానంగీకర్వాణాప్యంగీకర్వాణేనాహ । ఏతస్మిన్నితి
 హేప్రాణేశమత్పాణేశ్వరత్వయిగతేత్వదధీనా నైపింగవిష్యంత త్యభిప్రా
 యగర్భమిదంసంబోధనపదం । ఏతస్మిన్ । వివిధకుసుమావిభావమధుకరనిక

దుంశకమదకలకలకంతమాజితాది మద సౌదామనసామగ్రీకాలితయా విరహాణీ
 నాంసంవతాకాలవద్వితమానజిత్యుభయః - వసంతసమయేష్వం సహసాఅత
 ర్కితంయథాతథా || ని || అతర్కితంతుసహసేత్యుభయః - దేశాంతరమన్యదేశం
 మయూరవ్యంసకాదితావత్సమాసః - గంతుంయతసేయత్నంకరోషి - తథాపి
 ఇత్యుభయతేర్ధైచిక్షి - తేకిమధుసేదానీంతాపాద్విరసాతాపాత్ భయంనప్రప
 ద్యేనపాప్నోమిసంప్రదివిరహతాపశ్చిరంబాధివ్యత ఇతిసబిభేషాత్యుభయః - కా
 లాంతరేతుభయంనపాప్నోమియమిత్యాశయః - ననుకులోధునాతాపభయం
 తవనవిద్యతేతత్తాపా - యస్తాదితి || యస్తాత్కారణాద్రజనిభు గాత్రిభు
 రంజరాగితి ధాతోరజాతాదేశః - బహుదరాన్నలోపః - కృడాకారవ
 త్క్రినఇతిపాక్షికేష్వప్రత్యయేరజనీతిజ్ఞేహుంతుప్రసిద్ధః - అత్రఅజ్యంత
 తాన్ధ్రస్యాంతత్వం - తథాభోజప్రయోగః || రజనిచరమ భాగే వారసీ
 మంతిరీనామితి - కైరవాణాంకుముదానాం యత్సారసారభ ముత్కృష్ట
 సారభ్యం || ని || సారోబలేస్థిరాంశేచన్యాయ్యోక్తిబంధరేత్రప్రవృత్త్యుభయః -
 తుంకుష్టాత్యుభయపరతీతితథోక్తః - తేనవికడకుముదామోదభావేత్యుభయః - స
 రోవాయునాసాకంసరస్సంబంధినాసమీరణేనసహ || ని || సాకంసత్రాస
 మంసహేత్యుభయః వాయోశ్చైత్యుంసారభహేతుంకుముదవసౌ పరిప్రసరణం
 చగమయితుంసరోగ్రహణం - చాంద్రిదండ్రసంబంధినీ స్వచ్ఛా నీహారనిష్ఠ
 త్త్వానిమలామయూఖానాంకైరణానాంఘటానంహతిః || ని || రింభాభిస్తీగ్రతతి
 శ్చతేత్యుభయనాత్ - దిక్షువిజృంభతేఉత్కటతయాభాసతే - ఆయత్నసిద్ధశ్చై
 త్యోపచారసామగ్రీకాలినికాలేస్థిన్నుత్తన్నస్తాపప్రకషణం సౌపయాస్యతత
 తస్తస్తాదధునాసబిభేషాతిబాహ్యోభిపాగ్రియః - కాలాంతదేవనాసశ్చేత్రాపశ్చి
 రంకుహరీమాతామేవసంపాదయేత్ - నతక్షప్రంస్వనివృత్తిహేతుపాగ్రివి
 రహాసహకారివిరహాత్ తస్తాత్తదానీంతాపాద్భేదవ్యం - ఇదానీంచకాని

దవానలయోరివమలయానిలచంద్రా తపయోగ్యోగే తాపాభ్యశాయమానః
 నహ సైవపా)ణాన్ని గణమయ్యుత్యంతింఠినివృత్తిం భజతఇత్యాశువివాశిన
 స్తస్మాత్ నభేతవ్యమితిగూఢాభిప్రాయః - అత్రతాపాన్న బిభేమితిసహేతు
 కముపపాదనేనమదభిమలోయాతా)కాలః గంతుమిచ్ఛసిచేదిదానీమేవగమ్య
 తామితివిధిర్వ్యజ్యతే - సదానిష్ఠతయాఅభాసీభవణమజ్ఞేవితమిష్టంచేదధునాన
 గమ్యతామితినివేధమాక్షిపతి | అలోతా)నిష్ఠ విధ్యాభాస రూపఆక్షేపాలుకా
 రః || ఆక్షేపాన్యవిధావ్యక్తైనివేధేదతిరోహితఇతిలక్షణాత్ | సవిధిరపిప్రతి
 యమానతయాధ్వనిరూపః | వసంతసమయవ్రసక్తప్రాణవల్లభ ప్రయాణస
 న్నాహరూపకారణసామగ్రీసద్భావేపి తాపభయరూపకార్యస్య అనుదయాద్వి
 శేషోక్తిర్నామాలంకారః | కారణేనవివాకార్యస్యోత్పత్తిస్సాన్యద్విభావనాత
 త్సమగ్యా)మనుత్పత్తివిశేషోక్తిర్నిగద్యతఇతిలక్షణాత్ | తాపభయానుద
 యంప్రత్యుత్తరవాక్యాధాన్యహేతుత్వేనోపన్యాసాత్కావ్యలింగం | తచ్చ
 విశేషోక్తంకంకమితివ్యయోన్యంకరః | భావిప్రవాసవిప్రలంభశృంగారః | నా
 యికాప్రవత్సర్వభృతా)కా |

౨౩

చక్షుశాన్యమపైతుమానినిముఖం సందర్శయశోత్ర
 యోఃపియూషస్సుతిసౌఖ్యమస్తుమధురాంవాదంప్రియవ్యాహ
 ర | తాపశ్శాన్యమతుమెప్రసాదశిశిరాంధృష్టిశనైః పాతయత్య
 క్తాన్విషుకమభూతపూర్వమచిరాదోషంసఖిదోషజం ౨౪

నాయకస్సఖిభిరుత్పాదితేనప్రథీయసామానేనముఖప్రదళనమేవా
 ముర్ఖలింకృచ్ఛే)ణకించిస్తుఖప్రదళననేక్రియమాణేపిహానమాలంబమానాంచిరా
 త్రత్యా)గేపినిఘ్నరమేవాభాషమాణాం నిఘ్నరభాషణావసానేపి రోషకసాయి
 తామెవదృష్టిమువరిష్టాత్పాతయంతిం నాయికాంప్రియోక్తిభిఃప్రసాదయతి | చ
 త్సురితి | హేమానిని మేమమచక్షుశోశాన్యంజడత్వంస్తబ్ధత్వం | త్వస్తుఖద

నానాభజనితచింతాపారవశ్యప్రయుక్తం । రూపగ్రహణాత్మమత్సమిత్యర్థః ॥
 ౧౥౬ సద్భేదబద్ధిహీనేగ్రహగ్రస్తేచవాద్యవదితినానాథకర్తుమాలాయాం । అ
 పితుఅపగచ్ఛతు । ముఖం సందశాయ । త్వన్ముఖానవలోకనజన్యస్యనయన
 కాద్యస్యత్వన్ముఖావలోకనైకపరిహార్యత్వాదితిభావః । హేప్రియ మైశ్రోత్ర
 మోషియూషనుగ్నిరమృతసాగవః ॥ ని ॥ పీయూషమమృతంసుధేత్యమరః । రె
 కయతౌస్సఖ్యంసుఖంతత్ । తాద్విశమిత్యథః । సావధేష్యజ్ఞో । మధురాం
 పియాం ॥ ని ॥ సావధుప్రియాతుమధురావిత్యమరః । వాచంవ్యాహరణదీరయ
 మానంపరుషభాషణానివిహాయసరళయావాచాకణః యోస్సుఖం జనయేత్త్య
 ర్థఃమేతాపః కామజస్సంతాపఃశామ్యతుశాంతిముపయాతు । దీక్షుంచితస్థా
 యినం పూర్వంభూతోభూతపూర్వః । భూతపూర్వేచరడితినిదేశాత్సర్వవశ
 బ్దస్యపరనిపాతః । భూతపూర్వోనభవతీత్యభూతపూర్వః । కదాపిప్రాగేవంన
 జాతమిత్యర్థః । అత్యుత్కటమితిభావః । సఖీనాందోషాన్తృప్తావాదరూపాజ్ఞా
 తస్తం । నతువిద్యమానమదీయదోషప్రభవమితిభావః । రోషంకోపమచిరాచ్ఛి
 క్కుంత్యక్తాన్విశిశిరాంశీతలాం ॥ ని ॥ సుషమశ్శిశిరోజడః తుషారశ్శీతలశ్శీతోహ
 మస్సప్తాన్యలింగకాగ్నిత్యమరః । దృష్టింశనైఃపాతయమందంప్రసారయ । మయీ
 తిశేషః । సఖీనామన్మలోక్తిభిః నిరపరాధేమయ్యైతాదృశోద్భిర్మరోషఃకర్తుం
 నూచితః । తస్మాదుగ్ర దృష్టిమపహాయ శిశిరయాసౌమ్యదృష్ట్యాతాపంనివర్త
 యేత్త్యర్థః । సర్వత్రపార్థనాయాంలోకా । ఇహసర్వత్రపూర్వోత్తరవాక్యార్థ
 యోర్నైతు హేతుమద్భావాపన్నత్వాదవ్యాఖ్యార్థహేతుకం కావ్యలింగమలంకారః
 పీయూషస్రతిసౌఖ్యమిత్యత్రపీయూషసుతిసాగ్ధ్య సౌఖ్యస్యవాగాన్విపారసా
 ధ్యత్వాయోగాత్తత్సద్భవం సౌఖ్యమితిసాదృశ్య తేషాన్నిదేశకాలంకార
 భేదః - దీప్యమిత్యాదిరోషవిశేషణత్రయస్యతత్పరిగ్రహనాచిత్యాభిప్రాయగ
 ర్భత్వాత్పరికరః - ప్రసాదశిశిరామితిదృష్టివిశేషణస్యాపితాపనివర్తకసామర్థ్యా

భీష్మాయ గర్భత్వాన్మూళకః - ఏతేషామస్యోన్యనైరపేక్ష్యైశ్చ సంస్పృష్టిః - ద్వి
తీయపరికరస్యోత్తరార్ధగత కావ్యలింగప్రత్యంగత్వాత్త యోగుభయోన్యంక
రః - మానవిప్రలంభశృంగారః వాక్కులంసం గేచ్ఛా రూపం సర్వ | నాయీ కాఖం
ఊతానాయకస్సభీవ దనస్య సశ్య తేషధృష్టః - అసత్య తేషమకూలః - సామాఖ్యః ప్రభ
మోమానాపనయ సోపాయః - సామాద్యుపాయస్య రూపః సాహిత్యదిం తా
మతా ప్రదశితం | సామ్నా భేదేన దాసేన సత్య పేక్షారసాంతరైః | మానాపనయ
నంతా సామపాయైష్టద్భిరాచరేత్ | తత్ర చాటువచస్సామభేద స్తత్సఖ్యుపార్జ
నం | దానం వ్యాజేన భూషాదే ప్రదానం పదయోర్నీతి | ధై ర్యాలంబడ పేక్షాస్యా
ద్రస్యోత్పాదోరసాంతరమితి ||

౨౪

మానస్లునమనామనాగపిసతంనాలోకతేవల్లభం నిర్భాతే
దయితేనిరంతరమియంబాలాపరంతవ్యతే | అనీతేరమజేబలాత్ప
రిజనైర్దానం సమాలంబితేథ తైకం తగ తాననూన్ప్రియతమేని
ర్గంతు కామేవునః |

౨౫

ప్రవృద్ధే ప్రణయకల పాప్రియైదృష్టే మానం అదృష్టే తాపంచభజ
మానాం నాయీ కామాలోక్యమనసిభిద్యమానా కాచి త్రస్యాస్స భీతదవస్థామన్య
స్యైకభయతి | మాసేతి | మాసేష్టునంక్షీణహర్షం మ సోయస్యాస్సాతభో
క్తా ఇయం పురోవ ర్తినీబాలా - అత్ర బాలాశబ్దేన కించిదూనషోడశవర్షామధ్యా
వివక్షితా - నతు తదూనముగ్ధా | తస్యాస్తోకనిష్ఫలమానత్యాదీ దృగనల్పసఫల
మానశాలినీత్వా యోగాత్ | ముగ్ధాయాస్తోకనిష్ఫలమానశాలినీత్వం సాహిత్య
చింతామతాన్ఫుటికృతం | ముగ్ధోద్యగ్యవనామూఢాలజ్ఞావిజితమన్తథా | సభీ
నాంపరతంత్రాచ నిష్ఫలస్తోకమానభాగితి | అషోడశాబ్దాబాలేతి వ్యవహారస్తు
కామశాస్త్రే ప్రదర్శితః | బాలాసాషోడశాబ్దా తదపరితరుణీ త్రింశతోయవ
దూర్ధ్వం పౌఢాస్యాత్మం చపంచాశదవధిపరతోవృద్ధతామేతినారీతి | నతంప్రణ

తం | నత్యాభ్యుదానాపనయ నౌపాయానుష్ఠానతత్త్వరమిత్యర్థః | వల్లభంప్రియం
 మనాగీషఽపి | ని | కించి న్ననాగల్పయపీత్యుమరః | నావలోకేతేనపశ్యతి | అనున
 యస్యాదౌమన్యూద్యేకహేతుత్వాదిత్యర్థః | దయితేప్రియేనిర్వాతేనిర్గతేఉపే
 యమంతరేణ నేయముపాయాంతరేణ సాద్యేతి నిశ్చయాదుపేత్యుగతేనతీతి
 యావత్ - నిర్గతమంతరమవధిర్య స్థితకర్తణితద్యభావతథా | నిరంతరం
 సంతతమిత్యర్థః | ని | అంతరంవివరాంతర్ధిభేదేష్వవధిరంద్రయోః | లవకాశా
 వసరయోస్తాదర్థ్యానర్థయోఃపీతినానార్థరత్నమాలాయాంపరమశ్లీలంతతప్య
 తే అవధీరితోపిస్వయమేవాగత్యానునయన్ప్రియః కిమితిమయోపేక్షితత్వతీప
 శ్చాప్తాపంభజతద్యిత్యర్థః | రమణేకాంతేపరిజనైర్నాయికాసంబంధిభిః | యదాప్రి
 సఖదాస్యాదిభిః | యదాప్రితమర్దాదిభిఃనాయకస్యైవనర్తనచివైః | పీతమర్దా
 దీవాంస్వరూపంసాహిత్యచింతామణౌకథితం | తత్సహాయాఃపీతమర్దవిటచేటవి
 దూషకాః | పీతమర్దస్సనిపథ్యఃకార్యాలోచనకోవిదః | కామశాస్త్రరహస్యా
 నాముపదేష్టావిటస్త్వన్మతః | చేటస్సంధాననిపుణోహాస్యకారివిదూషకఇతి |
 లాదానీతేబలాత్కారేణాగమితేసతిమానమాలంబితేచిత్రయతే | నియోగితా
 ప్రకర్షణమందవేగతామాపన్నస్యాపికోపస్యసావరాధప్రియముఖిదశానవశా
 త్ కించిత్పునరుల్లసితత్వాదితిభావః | ప్రియతమేపునఃనిర్గతుంకామోభిలా
 షాయస్యతి స్థిత - భాషితాపినభాషతే | కిమత్రవృధావస్థానేనేతిసానూయంని
 ర్యాతుముద్యుక్తేనతీత్యర్థః | కంతగతాననూన్ప్రాణాని | పుంసిభూమ్నస్త్వ
 వఃప్రాణాద్యిత్యుమరః | ధత్తైపునర్వయోగప్రసక్త్యావిజృంభమాణేనదుస్సహతా
 పేనకంతగతప్రాణాభవతీత్యర్థః | జీవితసంశయేప్రసక్తేపిమానం నముంభత్య
 హోకియదస్యాహ్లాభ్యుమితిభావః | నాయకనిర్గమనన్నాహమాతేజనాయికా
 యాఃప్రాణసంకటప్రసక్తైరుపవర్ణనాదుపేక్షారూపమంచమోపాయప్రయు
 క్తంమానస్యాల్పవశిష్టత్వంవ్యజ్యతేన్వభావౌక్తిః | కర్తృకారకస్యక్రమిగా
 నేకక్రియాన్వయత్వాత్కారకవిపకాలంకారః | లక్షణంతూక్తం | మానవిప్ర

లంభశృంగారః నాయకాశుధ్యాగ్ని రాకలహంతరితాచ | కోపాస్మాంతంపరా
నుద్యుపశ్చాత్తాపనమన్వితా | కలహంతరితానామసూరిభిఃపరిశ్రితా - నాయ
కోధృష్టః ||

౨౫

కర్ణారుంతుదమేవకోకిలరుతంతస్యాశ్శుభేభాషితేదంచే
లోకరుచిస్తదాననరుచేఃపాగేవసందర్శనాత్ | ఛక్షుర్ద్వీన
మేవతన్నయనయోరగేమ్మగీణాంవరంహ్రేమావల్లభ్యితావ
దేవలలితాయావన్నసాలత్యుతే ||

౨౬

నిస్తులరూపవిభ్రమాదిశాలినీంకాచిత్తకణిం కిలోక్యవత్తదే
తాంపాప్తః కామినర్తనచివస్యాగేతాంమనస్తాకర్మకారిణీంవర్ణయతి. కర్ణే
తి | తస్యామయావిలోకితాయాన్సుంధర్యాభాషితేవచసిసుతేనచికోకిలరు
తంకర్ణయోరరుంతుదమేవతిశీడాకరమేవ - భవతీతిశేషః - తమక్లిశవరా
నంతరంత్యంతంబాధత్యర్థః - నతుచనాగపిపాగివశ్చుతి సుభగతాంప్ర
తిపద్యత్యత్యేవకారాభిప్రాయః - ఏతేనకంతస్వరస్యసరావళితాయామాసర్వ
శాలితప్సంద్యోత్యతే | ని | అరుంతుస్తమస్తస్మిన్కల్యమరః - తథాదంతేలో
కరుచిర్జనానామభిలాషః || ని || రుచిస్తుకిరణేకాంతావభిషంగాభిలాషయోరిత్యమ
తః - తదాననరుచేస్తస్మిన్కాంతేస్సందర్శనాత్పాకృతపూర్వమేవ - వర్తత్యతి
తేషః - తదాననరుచిసందర్శనానంతరంతు నివర్తతే నిస్సారస్వేభిర్ధృతయతీ
త్యేవకారాభిప్రాయః - ఏతేనతదాననస్యచంతాప్రవృత్తికలోకోత్తప్తసాంద్య
శాలితప్సంద్యోత్యతే - తథాతన్నయనయోస్తస్యాగేత్రయోరగేమ్మగీణాం
కురంగాంగనానాం ఛక్షుర్ద్వీనంనిజసేత్రాణాంపత్నభిః ప్రచ్ఛాదనమేవవరం
మనాప్రీయం - తత్కాలప్రసక్తమానలాభుపపదిహారేణపాగ్నిర్ధగౌవపరి
త్రాణసంభవాదితిభావః - ఛక్షుఃపిసవ్యజ్ఞిమిల్యలద్విక్రమప్రకాశతేతువృ
త్తిగౌరవహనిర్నస్యాత్ - ఉత్కృష్టసన్నిధౌరమ్యాజామశ్యవ్యవేషాభ

మానత్వాదిత్యేవకారాభిప్రాయః-ఎతేనతన్నయనయోర్నిఖిలహరిణాంగనాన
 మనదుర్లభవిస్తారతారశ్యాదీగుణసంపన్నత్వంవ్యోత్యతే - సాసుందరీయావ
 న్నాలత్యేతేనదృష్టివిషయీక్రియతేతావదేవప్రైమాపల్లీహరణ్ణయీలతాపిః
 ముతాన్యదితిభావః-లలితామనోరమా- గుణాద్భుతవస్త్రవిభవస్యాన్యత్రా
 రుచేర్మూలత్వాదిత్యేవకారాభిప్రాయః-ఎతేనకనకప్రభాతిశాయినీతదంగద్యుతి
 రితివ్యోత్యతే - అతకోకిలరుతకర్ణారుంతుదభావాదిరూపప్రస్తుతకార్యప్రతి
 పాదసేననాయికావాఙ్మధుర్యప్రకర్షాదిరూపప్రస్తుతకారణప్రతిలేరప్రస్తుతప్ర
 శంసాభేదః - ఉపమానభూతకోకిలరుతాద్యవేత్తయానాయికావాగాదిరూపా
 నాముపమేయానామాధిక్యస్యవర్ణనాద్యుతిరేకశ్చ- తోవకోకిలరుతాదీనాం
 కర్ణారుంతువత్వాద్యసంఖంధేపితత్సంఖంధకల్పనరూపయాతేశయోక్త్యానుగృ
 హీతావతితస్యైస్తయోశ్చాం గాంగిభావేనసంకరః - వ్యతిరేకప్రస్తుతప్రశం
 సయోస్తుకేవేవవాక్యార్థమాశ్రిత్యసహిత్యానాదేవవాదకానుప్రవేశసంకరః
 అయోగవిప్రలంభశ్చంగారః-నాయికాపరకీయా||

౨౬

ఇతిశీగణేశజనితరేఖతానమాసాదితవిభవేనశీభాస్కరభ
 ట్టాచార్యశీగణమునాథమిత్రసహధ్యాయినాశీ)వేంకట
 పండితగాయసాగ్వభామేనవిరచితాశ్చంగార
 చంద్రికాఖ్యానపుష్పబాణిలాసవ్యాఖ్యా
 సమాప్తా.

